

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до проведення практичних занять
із навчальної дисципліни

«УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної і заочної форм навчання зі спеціальності 053 – Психологія, освітньо-професійна програма «Психологія. Соціально-психологічний супровід у мегаполісі»)

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2024

Методичні рекомендації до проведення практичних занять із навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної і заочної форм навчання зі спеціальності 053 – Психологія, освітньо-професійна програма «Психологія. Соціально-психологічний супровід у мегаполісі») / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. О. В. Кір'янова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. – 61 с.

Укладач ст. викл. О. В. Кір'янова

Рецензент

О. О. Жигло, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та мовної підготовки Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

*Рекомендовано кафедрою психології, педагогіки та мовної підготовки,
протокол № 9 від 3 квітня 2024 р.*

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Змістовий модуль 1.....	5
Тема 1.1 Державна мова – мова професійного спілкування.....	5
Тема 1.2 Основи культури української мови.....	6
Тема 1.3 Нормативність і правильність ділового мовлення.....	9
Змістовий модуль 2.....	13
Тема 2.1 Українська термінологія в професійному спілкуванні.....	13
Тема 2.2 Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні...	15
Тема 2.3 Проблеми перекладу і редагування наукових текстів.....	32
Змістовий модуль 3.....	36
Тема 3.1 Культура усного ділового мовлення.....	36
Тема 3.2 Документ як основний вид ділового спілкування.....	41
Тема 3.3 Документація з кадрово-контрактних питань.....	43
Тема 3.4 Довідково-інформаційні документи.....	49
Тема 3.5 Обліково-фінансові документи.....	52
Тема 3.6 Етикет службового листування.....	54
Список рекомендованих джерел	57

ВСТУП

Пропоновані методичні рекомендації призначені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної і заочної форм навчання зі спеціальності 053 – Психологія, освітньо-професійна програма «Психологія. Соціально-психологічний супровід у мегаполісі», які вивчають курс «Українська мова за професійним спрямуванням».

Їхня мета – допомогти студентам здобути навички практичного застосування теоретичних знань, отриманих під час лекційних занять.

Методичні рекомендації складаються з 12 тем (32 академічні години), що відповідають змісту робочої програми навчальної дисципліни, і містять навчальні матеріали щодо лексичних, орфографічних, морфологічних, синтаксичних і стилістичних норм сучасної української літературної мови, а також вправи на вживання термінів, професіоналізмів і фразеологізмів у професійному спілкуванні. Методичні рекомендації також включають завдання на редагування професійних документів і формування навичок грамотного писемного ділового мовлення.

Виконання поданих завдань допоможе студентам поглибити знання з ділової української мови та сприятиме формуванню їхньої мовленнєвої культури.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ТЕМА 1.1 ДЕРЖАВНА МОВА – МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Вправа 1. Прочитайте ст. 36 Закону України «Про освіту».

Запишіть визначення поняття «академічна доброчесність».

З'ясуйте, у чому полягає дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти.

З'ясуйте, яка академічна відповідальність передбачена за порушення здобувачами вищої освіти принципів академічної доброчесності.

Вправа 2. Запишіть поняття, визначення яких наведені в запропонованому фрагменті.

Порушенням академічної доброчесності вважається:

– оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

– фальсифікація результатів досліджень, посилань або будь-яких інших даних, що стосуються освітнього процесу;

– надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу;

– використання без відповідного дозволу зовнішніх джерел інформації під час оцінювання результатів навчання;

– надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна чи послуг матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної вигоди в освітньому процесі.

Вправа 3. Прочитайте текст, складіть тезовий план.

Академічна чесність: данина моді чи життєва необхідність?

Як виховати повагу до закону? Як допомогти людині зрозуміти свою роль в суспільстві як громадянина? Як прищепити їй почуття свободи від будь-кого особисто? Саме це складне завдання постає перед педагогічною спільнотою.

Педагогічна наука завжди виступає проти егоїзму. Але саме здоровий егоїзм у ліберальному сенсі цього поняття зараз потрібен новому поколінню, і полягає він у сильному бажанні не залежати ні від кого особисто і бути самодостатнім у межах «правил гри», які визначає закон.

Роль університету у вихованні поваги до закону і віри у власні можливості є визначальною. Саме тут зростає нове покоління національної еліти, яка через декілька років буде приймати основні рішення. Саме від неї буде залежати те, які відносини будуть складатися в економіці, бізнесі та соціальній сфері. Якщо ми маємо за мету створити правове суспільство на зразок європейських та північноамериканських країн – наші молоді фахівці

повинні оволодіти не тільки професійними компетенціями, але й суворо дотримуватися законів, що існують. Досвід академічної нечесності, який часто отримують студенти в наших університетах, – це початковий тренінг на подальше порушення законів.

Чесність не може вижити в атмосфері, у якій нечесність не тільки толерується, але й вітається. Навіть найкращі, інтелектуально незалежні студенти можуть бути дезорієнтовані і страждати в деморалізованому оточенні, коли вони бачать, що успіху в навчанні та дослідженні легше досягти шляхом обману, ніж чесною працею. Відданість академічній чесності має принципово важливе значення для будь-якого відкритого і демократичного суспільства. Вона вимагає, щоб студент, викладач, дослідник почували себе абсолютно вільними від руйнівного впливу академічної корупції та консерватизму. Тільки у такій атмосфері відкритого і чесного висловлення своїх думок можна досягти реального інтелектуального і матеріального прогресу.

Особливістю підходу навчальних закладів демократичних країн Заходу при запровадженні інституційних механізмів боротьби з академічною нечесністю є постановка основного акценту не на покаранні чи дисциплінарних заходах, а на інформаційно-просвітницькій, роз'яснювальній роботі. Головним є прагнення до формування вміння чесно та відповідально працювати з інформацією, культивування у молодій людині поваги до інтелектуальної власності та авторських прав.

Проникнення принципів академічної чесності в освітні заклади слугує передумовою розбудови активної громадянської культури в суспільстві в цілому. Саме практичний аспект виховання здатності приймати правильні з точки зору етики рішення закладає основу нових принципів поведінки, прищеплює принципово нову систему цінностей, яка матиме визначальний вплив на формування суспільної і громадянської позиції.

ТЕМА 1.2 ОСНОВИ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Вправа 1. Напишіть, наскільки важливими, цінними для вас є наведені нижче висловлювання про мову, її роль у подальшій професійній діяльності:

А. Чудова думка втрачає всю свою цінність, коли вона погано висловлена (*Вольтер*).

Б. Навчатися гарної, спокійної, інтелігентної мови треба довго й уважно, прислуховуючись, помічаючи, читаючи, вивчаючи (*Д. Лихачов*).

Вправа 2. Підготуйте усний переказ поданого тексту. Яка порада Д. Карнегі, на вашу думку, є найбільш слушною?

Здатність позбутися хвилювання, навчитися думати, стоячи перед публікою, і говорити впевнено та невимушено перед аудиторією будь-якого масштабу не важко набути. Це не талант, подарований провидінням лише окремим видатним особистостям. Будь-яка людина може розкрити свої приховані здібності, якщо вона матиме сильне бажання.

Багато досвідчених промовців краще думають і краще говорять перед аудиторією, ніж у розмові з окремою людиною. Присутність великої кількості слухачів стає для них стимулом, породжує натхнення.

Не думайте, що ваш випадок – винятковий. Багато людей, які згодом стали знаменитими ораторами, на початку своєї діяльності страждали від сором'язливості і були мало не паралізовані страхом перед аудиторією.

Незалежно від того, як часто виступаєте, ви можете завжди відчувати це збентеження перед початком промови, але через кілька секунд після того, як почнете говорити, воно повністю зникає.

Починайте промову з наполегливим прагненням досягти мети. Пам'ятайте про всі вигоди, які дадуть вам зусилля, що докладаються для навчання. Створіть у собі підйом.

Подумайте про те, що це може дати вам у фінансових і соціальних відносинах та в сенсі зростання вашого впливу, заняття керівних посад. Пам'ятайте, що від сили вашого прагнення до мети залежатиме швидкість досягнення ваших успіхів.

Готуйтеся до виступу. Ви почуватиметеся невпевнено, якщо не будете добре знати те, про що збираєтеся говорити.

Виявляйте впевненість. «Щоб відчувати себе сміливим, – рекомендує професор Вільям Джеймс, – дійте так, ніби ви справді сміливі, напружте для цієї мети всю свою волю, і напад страху, ймовірно, зміниться припливом мужності».

Практикуйтесь. Це найважливіше задля досягнення мети. Страх є наслідком невпевненості, невпевненість спричинена незнанням того, на що ви здатні, а це незнання – результат нестачі досвіду. Створіть собі багаж успішного досвіду й ваші страхи зникнуть (*Д. Карнегі*).

Вправа 3. Прочитайте наведений текст. Прокоментуйте, чи достатньо аргументована думка автора; чи варто майбутньому фахівцеві взяти на озброєння такий прийом; чи є контраргументи.

*Жарти, гумор, як більш дієвий засіб досягнення мети,
ніж погроза та її мовне забезпечення*

Певен, ви помічали, що тонкий гумор або жартівливі натяки створюють навіть стосовно «важких» тем легку, невимушену, дружню атмосферу чи доброзичливо-критичний настрій. Це безвідмовний спосіб обеззброювати людину у той самий момент, коли вона готова вас розчавити. У свою чергу, різкі, дошкульні висловлювання на адресу присутніх чи відсутніх, висміювання певних вад оточуючих людей, що дуже поширено серед працівників преси та політиків, призводить до напруженості у взаєминах, і, оскільки зачіпає почуття, може згубно позначитися на подальшому спілкуванні. Отже, гумор, анекдоти повинні бути виваженими, доречними, невульгарними, до того ж вони мають супроводжувати розмову безпосередньо й невимушено.

Чемна людина, яка володіє мистецтвом дотепності, не висміюватиме присутніх і не глузуватиме з їхніх вад. Справді, не достатньо бути дотепним. За Андре Моруа, варто бути вельми дотепним, щоб не стати надміру дотепним. До

того ж гумор свідчить про людську гідність, стверджує переваги людини над обставинами.

Принагідно згадаємо про одну з характерних рис ментальності українців – «тонкий український гумор». Саме завдяки цьому оптимістично-скептичному погляду на життя українець помічає і, як правило, пробачає іншим певні природні та набуті вади людської натури.

В одному з московських видань початку ХХ століття під назвою «Україна та українці» також стверджується, що «характерною рисою малороса слугує природжена насмішкуватість, яка не полишає його і в найтяжчі хвилини», до того ж він не тільки кепкує над іншими, але й над самим собою, незважаючи інколи навіть на сумне становище. Та якщо людина здатна сміятися над власними невдачами та бідами, глузувати з примхливої долі, то вона до кінця своїх днів зберігатиме гарний настрій, ще й сіятиме між людьми злагоду (*Із журналу*).

Вправа 4. Подайте відповіді на запитання:

1. Яке значення, на вашу думку, для сучасного фахівця має культура мовлення? Обґрунтуйте.
2. Охарактеризуйте провідні ознаки культури мовлення.
3. Як, на вашу думку, впливає позитивний мовний імідж фахівців на формування сприятливого мікроклімату в колективі? Обґрунтуйте.
4. У чому соціальне значення мовних норм?
5. Назвіть причини порушення мовних норм.
6. Що таке мовний суржик як явище? Висловіть пропозиції щодо подолання суржику в усіх сферах суспільного життя.
7. Чому суржик шкідливий для будь-якої мови?

Вправа 5. Прочитайте висловлювання видатних людей про культуру мовлення. Сформулюйте головну думку висловлювань.

1. Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної вихованості, ні духовної культури... Мовна культура – це живодайний корінь культури... (*В. Сухомлинський*).

2. Боротьба за чистоту й високу мовну культуру – це боротьба за культуру взагалі. Дбати за очищення мови від усякого засмічення й за подальше підвищення її культурного рівня – це обов'язок усього суспільства (*Б. Антоненко-Давидович*).

3. Як парость виноградної лози, Плекайте мову. Пильно й ненастанно Політь бур'ян. Чистіша від сльози Вона хай буде (*М. Рильський*).

4. Висока культура розмовного і писемного мовлення, добрі знання і чуття рідної мови, уміння користуватися її виражальними засобами, її стилістичною багатоманітністю – найкраща опора, найбільш надійна підмога і найбільш надійна рекомендація для кожної людини в суспільному житті і творчій діяльності (*В. Виноградов*).

Вправа 6. Прочитайте поданий текст. Визначте тему й основну інформацію кожного абзацу. Які приклади зовнішньої культури поведінки можете навести?

Культура спілкування в колективі

Культура управління ставить високі вимоги до культури поведінки, до оформлення управлінської документації, до етики в процесі управління, зокрема висувається низка лінгвістичних вимог, що полягають у використанні у сфері управління державної мови, у дотриманні правил правопису, стилістичних та інших мовних правил.

Етичні норми культури управління – це своєрідні амортизатори, які допомагають створити в колективі товариську атмосферу, взаєморозуміння і взаємну повагу. Щоб правильно поводитися, кожен працівник повинен усвідомлювати свою реальну роль і місце у конкретному колективі, критично самооцінювати себе й на цій підставі будувати правильні взаємини з іншими членами колективу.

Досвідчений керівник повинен намагатися створити в колективі належну атмосферу стосунків і потрібний тон спілкування – як у прямому, так і в переносному значенні цього слова.

У прямому – означає, що співробітники звикають розмовляти спокійно, коректно, увічливо. На жаль, у деяких колективах стають нормою крик, лайка, цинічні, грубі, двозначні характеристики, зауваження. Ця образлива манера розмовляти з часом уже не викликає протесту: грубощі та лайку просто пропускають повз вуха.

У переносному – це означає, що в колективі панує атмосфера доброзичливості та взаємоповаги. За свідченням соціологів, в ображеної, виведеної з рівноваги людини продуктивність праці знижується на 50 відсотків.

Травмує працівників манера керівника багатозначним тоном викликати їх до себе, не попередивши навіть про тему майбутньої розмови.

Окрему групу етичних правил становлять норми зовнішньої культури поведінки: культура мови, особистої культури, виробничої культури, взаємної ввічливості.

Зокрема, правила ввічливості вимагають, щоб службова особа, зайшовши до кабінету керівника, не сідала без запрошення. Але, у свою чергу, посадовець не повинен зустрічати відвідувача, сидячи, а мусить підвестися, привітатися, запросити його сісти. Не можна курити в кабінеті начальника без його дозволу, але й керівникові не можна приймати відвідувача з цигаркою в роті.

Таким чином, правила існують не лише для членів колективу, а й для керівника (*М. Зубков*).

ТЕМА 1.3 НОРМАТИВНІСТЬ І ПРАВИЛЬНІСТЬ ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ

Вправа 1. Прочитайте наведений текст. Визначте, які норми були порушені під час його укладання. Випишіть фрагменти тексту, в яких допущено помилки, виправивши їх.

Особистість консультанта

Робота по телефону довіри вимагає певних особливостей до якості підготовки консультанта – він має мати певний рівень освіти. Найкращі фахівці психологи, психіатри, психотерапевти, педагоги, соціальні працівники.

Перш ніж розпочати роботу на телефоні довіри, консультант проходить навчання (зазвичай, у обсязі 60 годин) в групі, у тому числі лекції і практичні вправи. Проте після завершення навчання в повному обсязі випускники групи (чи курсів) готові до роботи на телефоні довіри. Ступінь їхньої підготовленості повинен з'ясувати тренер під час неформальної співбесіди (його посада також може мати назву «помічник», «спостерігач кризового центру»).

Це дає можливість людині отримати великий практичний досвід надання допомоги, що володіє необхідною кваліфікацією і такими особистими якостями й потенційними можливостями, як: хороша підготовка на роботу на телефоні довіри; здатність викликати довіру, вільно спілкуватися; вміння допомогти консультанту виявити власні почуття; готовність відати свій час і увагу іншим співробітникам телефону довіри, гнучкий графік роботи; розуміння власних меж і необхідності звернення за медичною допомогою; наявність надійної системи особистої підтримки; знання доступних джерел допомоги, контактів, адрес.

Вправа 2. Запишіть одним словом назви осіб, які виконують певні функції, дії; обіймають певні посади. Особа, що:

- надає консультацію;
- постачає товари;
- займається бізнесом;
- захищає інтереси;
- звертається з позовом до суду.

Вправа 3. Згрупуйте запропоновані іменники за особливостями вираження їхньої числової форми. Запишіть їх у відповідні колонки. Від іменників, які можуть мати обидві форми числа, але наведені в однині, утворіть множинну форму.

Фахівець, відділ, франшиза, суперечка, транзит, аукціон, рентинг, система, контологія, імпортер, клієнтура, директива, реекспорт, геджування, напрям, синхромаркетинг, споживач, директ-костинг, претензія, логіємологія, ярлик, резидент, сировина, ажіотаж, посередник, контингент, зв'язок, сальдо.

Вправа 4. Утворіть від наведених сполучень слів складні прикметники. Запишіть утворені слова відповідно до правил правопису.

Науковий і методичний, творчий і прикладний, життя і діяльність, соціальний і психологічний, ціннісний і культурний, високий і кваліфікований, організаційний і психологічний, загальний і психологічний, швидкий плін, середній строк, зовнішня економіка, інженерний та економічний, психологічна кореляція, відрядний і преміальний, внутрішній і господарський, операційний і

результатний, організаційний і технічний, нормативний і правовий, багато аспектів, загальний і прийнятий, багато варіантів.

Вправа 5. Доберіть до наведених іменників відповідні прикметники, надавши їм потрібної граматичної форми. Складіть три речення з різними словосполученнями (за вибором).

Іменники: особистість, психологія, поведінка, культура, стан, поняття, відносини, звітність, клімат, статус, баланс, документ, менталітет, компанія, менеджмент, потенціал, процес, середовище, група, аспект, спілкування.

Прикметники: діловий, психологічний, мотиваційний, корпоративний, власний, організаційний, усвідомлений, мотивований, сукупний, оптимальний, фінансовий, матеріальний, національний, балансовий, креативний, ліквідний, ринковий, відчутний, соціальний, обов'язковий, фундаментальний, статутний, державний, односторонній, первісний, страховий, гарантійний, поточний, внутрішній, залишковий, додатковий, іноземний, податковий, перспективний, галузевий, основний, статистичний, зовнішній, номінальний, інвестиційний, прямий, доброякісний, національний, пробний, професійний.

Вправа 6. Відредагуйте наведені речення. Запишіть правильний варіант, позначаючи всі вжиті числівники словами, а графічні скорочення – повністю.

1. З урахуванням міжнародного досвіда і згідно висновків фахівців на одного робітника повинна припадати наступна площа: якщо працює до трьох робітників – по 5 м²; при кількості від 3 до 5 робітників – по 4 м²; од 5 і більше робітників – по 3,25 м².

2. Склад № 1 є більш віддаленішим від офісу на 10 км, на відміну від першого, це є не зовсім зручно.

3. Основна тривалість робітничого дня водія – 8 год. Мінімальний робітничий день – 6 год. Штраф за транспортні засоби, що працюють менше 6 год, складає: по власних машинах – 50 грн в день, по найманих машинах – 75 грн в день.

4. Грузомісткість власного транспорту складає 120 одиниць вантажу (коробка), найманого – 150 одиниць.

5. Умовно змінні затрати визначаються удільною вартістю 1 км пробіга, що для власного транспорту складає 0,5 грн/км.

6. Як що транспортний засіб (власний чи найманий) відправлено в поїздку з меншою установленим мінімумом кількістю вантажа (90 вантажних одениць), то варто враховувати суму штрафу в розмірі 12 грн за кожен недовантажину оденицю (ни залежно від приналежності транспортного засоба).

7. Як що довжина маршрута вимагає, щоб водій провів за кирмом автомобілю понад 5,5 год, тобто понад 110 км, то до його робітничого часу треба додати 30 хв для перериву.

8. Час роботи машини на маршруті, в понеділок складає: 387 хв, 30 хв перериву та 75 хв на розгрузку за першим маршрутом, та 93 хв проїзду, 30 хв. На погрузку, 75 хв розгрузку та 30 хв перериву за другим маршрутом.

9. Основний робітничий день водіїв 8 год, включаючи можливий перерив шляху. Понад цей час до максимально дозволеної кількості годин (11 год) наднормативна робота розраховується з точністю до хвилини й оплачується за розцінками 15 грн в годину (0,25 грн в хв).

10. Розмір франшізи за договорами страхівки від перерв у виробничій діяльності як правило становить 3–10 днів.

Вправа 7. Замініть наведені словосполучення з активними дієприкметниками прикметниковими сполуками.

Бажаючи складати ЗНО, блукаючий сюжет, відстаючий учень, водоплаваючі птахи, ворогуючі сторони, вражаючі результати, діючий вулкан, діючий закон, домінуючий мотив, друкуючий пристрій, думаюча, мисляча людина, захоплюючі краєвиди, зволожуючий крем, зворушуюча зустріч, знаюча людина, зникаючі види, життєстверджуючий настрій, існуючий план роботи, координуючий центр, існуючі кордони, існуючі методи, миючі засоби, наступаюче свято, обезболуючий засіб, оточуюче середовище, пануюча ідея, переконуючий доказ, підростаюче покоління, правляча еліта, приваблююча пропозиція, уточнюючі члени речення, хвилюючі слова.

Вправа 8. Замініть активні дієприкметники іменниками.

Акомпануючий, виступаючий, відпочиваючий, віруючий, головуючий, завідуючий кафедрою, керуючий, контролюючий, оточуюче середовище, оточуючі люди, подорожуючий, потопаючий, початкуючий, працюючий, лідируюча команда, початкуючий поет.

Вправа 9. Відредагуйте словосполучення. Зверніть увагу на вживання прийменників. Запишіть правильний варіант.

Відповідати по бажанню, у відміну від тебе, по проханню старости, незважаючи обставини, по домовленості, всупереч негараздів, на протязі 20 років, по підрахунках, згідно наказу, відповідно з розпорядженням.

Вправа 10. Відредагуйте словосполучення. Зверніть увагу на вживання дієприкметників. Запишіть правильний варіант.

Перебуваючий на ремонті, стоячі місця, знаючий фізику, перебуваючий у відрядженні, перебуваючий за кордоном, плачущий, працюючий у великій компанії, вивчаючий психологію.

Вправа 11. Прочитайте речення. Зверніть увагу на використання дієприслівникових зворотів. Оберіть правильні варіанти:

А. 1) Повернувшись додому, мені захотілося відпочити.

2) Повернувшись додому, я захотів відпочити.

3) Коли я повернувся додому, мені захотілося відпочити.

Б. 1) Завдання виконано правильно, вивчивши теоретичний матеріал.

2) Завдання виконано правильно після вивчення теоретичного матеріалу.

3) Завдання ми виконали правильно, вивчивши теоретичний матеріал.

В. 1) Екскурси в минуле, які часом сягають вражаючої емоційної сили, стаючи похмурым символом фашизму.

2) Екскурси в минуле, які часом сягають вражаючої емоційної сили, стають похмурым символом фашизму.

3) Екскурси в минуле часом сягають вражаючої емоційної сили, стаючи похмурым символом фашизму.

Г. 1) Перебуваючи в різних куточках планети, співробітництво між ними продовжувалося.

2) Перебуваючи за кордоном, вони продовжували співробітництво.

3) Співробітництво між ними продовжувалося і тоді, коли вони перебували за кордоном.

Д. 1) Працюючи над документами, у мене виникла думка про мотиви злочину.

2) У мене виникла думка про мотиви злочину, коли я працював над документами.

3) Під час роботи над документами у мене виникла думка про мотиви злочину.

4) Працюючи над документами, я подумав про мотиви злочину.

Вправа 12. Прочитайте. Користуючись орфоепічним словником, з'ясуйте правильне наголошення слів.

Адже, бюллетень, ваги, вантажівка, везла, видання, вимога, випадок, виразний, генезис, гуртожиток, дефіс, добовий, дочка, донька, джерело, допізна, жалюзі, завдання, загадка, завести, закінчити, закладка, залишити, запитання, заробіток, зібрання, зрання, зручний, експерт, індустрія, каталог, квартал, кілометр, котрий, кроїти, листопад, магістерський, маркетинг, мережа, низький, наскрізний, новий, ознака, оптовий, одинадцять, одноразовий, порядковий, помилка, перепустка, показ, псевдонім, разом, ринковий, розлад, роздрібний, рукопис, стовідсотковий, сторінки, середина, сантиметр, український, фаховий, фольга, цінник, черговий, читання.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ТЕМА 2.1 УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

Вправа 1. Доберіть терміни до запропонованих визначень.

Продовження строку чинності договору, угоди, векселя; головна книга в бухгалтерії; керівник, директор, завідувач, адміністратор, найманий професійний керуючий, який не є власником фірми; комерційний посередник;

представник установи, який виконує ділові доручення; обмін товарами на рівну суму між фірмами різних країн, що проводиться на безвалютній основі.

Вправа 2. Прочитайте текст, виправте терміни, вжиті в невластивому для них значенні.

Законодавче закріплення української мови як державної ставить перед вишами України завдання підготувати народну еліту, яка б добре володіла українською мовою і забезпечувала успішний розвиток нації. Нові мотиви вимагають особливого підходу визначення змісту мовних знань і вмінь з української мови професійного спілкування. В Україні єдиною офіційною мовою має бути лише українська мова (це закріплено у Конституції України), адже лише вона найліпше пристосована до українського менталітету, способу мислення, природного оточення. Без знання державної мови сьогодні неможливо стати добрим громадянином, патріотом України, її захисником.

Вправа 3. Уважно прочитайте текст. Випишіть загальнонаукові й вузькоспеціальні терміни.

Соціальна комунікативна компетентність керівника органу державної влади на нинішньому етапі набуває цілком нового змісту. Це викликано потребою розробляти нові методики навчання відповідно до технологій комунікації управління, якими б володів керівник у галузях етичних вимог демократії, відкритості публічної сфери, свободи ЗМІ, забезпечення національних інтересів тощо. Водночас, особистість керівника органу державної влади має відповідати очікуванням громадськості та забезпечувати довіру суспільства та громадян до державної служби, сприяти реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Соціальна комунікативна особистість керівника органу державної влади – це не просто особистість професіонала. Якщо брати до уваги комунікативний аспект, то мовленню професіоналів властива комунікативна замкненість, адресованість «утаємнеченим». Однак, соціальна комунікація керівника органу державної влади має суспільну значимість, зумовлену функціями державної служби: адже це мова, якою говорить влада.

Комунікація – один з найважливіших способів концептуалізації та усвідомлення і розуміння дійсності; мовлення, як і комунікація загалом, більш чи менш явно відображає структуру соціально-політичної влади у певному суспільстві, і від її ефективності залежить, чи громадяни пристають на її бік.

Ключовою формою розвитку комунікативної компетентності комунікації керівника органу державної влади є публічна сфера, яка тісно пов'язана зі становленням громадянського суспільства (*Із посібника*).

Вправа 4. З'ясуйте значення слів. Чи є серед них терміни?

Психічний – психологічний, кампанія – компанія, ефект – афект, продуманий – придуманий, адреса – адрес, адресат – адресант, ідеальний – ідеалістичний, матеріальний – матеріалістичний, музичний – музикальний, фамільний – фамільярний, язикатий – язиковий, чорновий – чорнявий.

Вправа 5. Доберіть українські відповідники до слів іншомовного походження.

Комунікація, креативний, корпоративний, імідж, процент, концепція, диференціація, експеримент, конкурентний, девальвація, екстравагантний, дилетант, дикція, електорат, інваріантний, еволюція, інгредієнт, пріоритет, дефект, експерт, егіда, інертний, екземпляр, ініціатива, екіпіровка, інкримінувати, концептуальний, абстрактний, адаптивний, інноваційний, мобільний, інтеграція, маркетинг.

Вправа 6. Доберіть правильні відповідники до калькованих конструкцій.

А. Відношення, відноситися вороже, відноситися добре, відноситися легковажно, відноситися як до людей, відноситься в розряд національної безпеки, відносно приміщень, відношення взаємне, відношення вороже, відношення мати до чогось, відношення добре, відношення процентне.

Б. Знаходиться, знаходиться під юрисдикцією, знаходиться на території, знаходиться в користуванні, знаходиться в кризисі, знаходиться в убитку, знаходиться при владі, знаходиться на військовій службі.

В. Прийняти вид, прийняти міри, прийняти до відома, прийняти до серця, прийняти силу закону, прийняти за основу, прийняти рішення, прийняти участь, прийняти чергування, прийняти чийось сторону, прийняти за другого, прийняти резолюцію.

Вправа 7. Складіть усне висловлювання фахового спрямування, використовуючи професійну термінологію.

ТЕМА 2.2 НАУКОВИЙ СТИЛЬ І ЙОГО ЗАСОБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

Вправа 1. Уважно прочитайте запропонований уривок, сформулюйте основну думку. Визначте функціональний стиль і підстиль, у яких реалізований запропонований уривок.

В одній із розвідок читаємо: «У зв'язку з тим, що корінний етнос формується дуже тривалий час в однорідному природному середовищі, між ним і цим середовищем встановлюється гармонія. Кліматичні умови, неповторні навколишні ландшафти, особливості рослинного і тваринного світу, гравітаційного та магнітного полів, геохімія підґрунтя, ґрунту, поверхневих та підземних вод – все це значною мірою впливає на фізичні та психічні властивості етносу, його соціотип, мову, мелос, традиції. Чим глибший етнічний родовід має людина, тим комфортніше відчуває себе на своїй батьківщині, менше хворіє, має більшу життєву енергію тощо». Литовські вчені дослідили, що складена геофізиками карта електромагнітних полів на території їх держави накладається на карту литовських діалектів з точністю до одного кілометра. Ідея, спочатку тільки філософсько-поетична, закріплюється в науці як аксіома: мова своєрідно «прописана» в цілком певному земному просторі, закріплює людину в певних часово-просторових рамках. Отже, звукова мова

має надзвичайно важливе значення – на жаль, ще не зовсім усвідомлене, – в активізації біоритмів національного інстинкту, у зміщенні психофізичної структури національного типу, у мобілізації суспільства на основі етнонаціоналізму (О. Сербенська «Культура усного мовлення»).

Вправа 2. Доберіть і запишіть текст професійного спрямування на 100–120 слів, реалізованого в межах наукового стилю, зазначте автора і джерело.

Визначте, до якого підстилю належить текст.

Проаналізуйте дібраний вами текст за мовними засобами, а саме: знайдіть книжні слова, терміни, професіоналізми чи стійкі сполуки слів.

Вправа 3. Уважно прочитайте пропонований текст. Поетапно складіть і запишіть різні види планів (питальний, називний (простий, складний), цитатний, тезовий) до наведеного тексту.

Михайло Іванович Туган-Барановський

Український економіст-мислитель світової слави народився 8 (21) січня 1865 р. у дворянській родині в селі Солониківка Куп'янського повіту на Харківщині. Вихованням сина займалася переважно мати, яка мала музикальні здібності, ніжну душу і прагнула, щоб її діти були видатними особистостями. Отримавши початкову освіту в домашніх умовах, середню освіту М. І. Туган-Барановський здобував у 1-й Київській та в 2-й Харківській гімназіях. За свідченнями сучасників, особливу світоглядну роль відіграло його навчання в Київській гімназії з її національно-демократичними традиціями.

У 1884 р. майбутній учений вступив до Харківського університету на фізико-математичний факультет, де спостерігалися відверті прояви українського волелюбства, яке жорстоко переслідувалося імперськими чиновниками. У студентські роки М. І. Туган-Барановський, як він пізніше зізнався, був українським патріотом, за що й був відрахований з університету, який довелося закінчувати екстерном, щоправда, на двох факультетах – фізико-математичному та юридичному.

Уже студентом М. І. Туган-Барановський обрав предметом своїх досліджень економіку. Результатом цих досліджень стала праця «Учення про граничну корисність господарських благ як причину їх цінності», опублікована 1890 р. в московському журналі «Юридический вестник». Вона свідчила про те, що з'явився молодий талановитий учений, який здійснив синтез трудової теорії і теорії граничності, вивівши економічну науку з глухого кута.

Щоб збагнути сенс наукового новаторства Туган-Барановського, потрібно нагадати, що наприкінці ХІХ ст. провідним були, з одного боку, трудова теорія вартості, основи якої заклали економісти-класики А. Сміт і Д. Рікардо і яку К. Маркс довів до абсурду, з іншого, – запропонована К. Менгером теорія граничної корисності. Ці теорії перебували в антагонізмі. Його усунув український економіст.

Молодий український учений довів, що теорія Д. Рікардо чи К. Маркса і теорія К. Менгера взаємодоповнюються: «Менгер і його школа дослідили

суб'єктивні причини цінності, Рікардо і його послідовники – об'єктивні», – такий висновок зробив Туган-Барановський.

Здійснений ним синтез, здавалося б, двох протилежних теорій започатковував новий етап розвитку науки, якою була політична економія. Водночас такий синтез запропонував англійський економіст А. Маршалл. Однак його український ровесник, на думку окремих дослідників, здійснив цей синтез із більшою глибиною і науковою естетичністю: наукова глибина й оригінальність притаманні всім дослідженням Туган-Барановського. 1894 р. опублікував магістерську дисертацію «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і близький вплив на народне життя», що вже на початку ХХ ст. стала науковим бестселером в економічній літературі Європи.

Український економіст, спираючись на всебічний аналіз англійських економічних криз протягом століття, застосував новаторські критерії, оцінки й підходи. Економічні кризи – це таємниче явище капіталізму, їх аналізом займалися багато економістів, у тому числі й К. Маркс. Однак цей аналіз зазвичай був однобічним або виходив із певної доктрини. Щодо Туган-Барановського, то при вивченні економічних криз він вдало поєднав знання з економічної теорії, економічної історії та історії економічної думки. Дослідник проаналізував історію економічних криз, теорію криз і теорію ринку. Тільки в цій триєдності, казав економіст, можна зрозуміти природу економічних циклів, розглядаючи їх крізь призму виробництва, розподілу, обміну й споживання. Нехтування цією триєдністю перешкодило більшості економістів з'ясувати проблеми криз та економічної кон'юнктури.

На основі аналізу економічних криз Туган-Барановський зробив низку фундаментальних для науки й практики висновків. Один із них полягає в можливості «розширення суспільного виробництва при одночасному скороченні суспільного споживання без будь-якого порушення рівноваги між суспільною пропозицією й суспільним попитом».

Щоб збагнути наукову і політичну значущість цього висновку, потрібно нагадати, що на той час марксистичні й соціалістичні доктринери пророкували крах капіталізму, спираючись на «Капітал» К. Маркса, згідно з яким вузькість капіталістичного ринку, спричинена недоспоживанням пролетаріату, призведе до краху капіталістичної системи. Ці утопічні доктрини спростував Туган-Барановський, який твердив: «Капіталістичне господарство не піддається розвалу навіть при величезному абсолютному скороченні народного споживання. Неминучість краху капіталістичного способу виробництва внаслідок недостатності ринку – цей символ віри не тільки «ортодоксів», але, очевидно, деяких «ревізіоністів» – виявляється звичайнісінькою фантазією».

Нині, на початку ХХІ ст., після того, як численні народи, зокрема український, пережили жорстокі експерименти тоталітаризму, наведені слова Туган-Барановського можна вважати справжнім пророцтвом. На межі ХІХ–ХХ століть, коли марксодоки чекали краху капіталізму, висновки економіста-мислителя були піддані активній критиці. І в тому немає нічого дивного, бо український економіст зняв із п'єдесталу К. Маркса і Ф. Енгельса, довів утопічність їхньої доктрини. Якби український народ пішов за голосом

М. І. Туган-Барановського, то його шлях у ХХ ст. не був би таким жертвним, а Україна не стала б лабораторією більшовицьких експериментів.

Своєю теорією криз учений заклав основи інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку, обґрунтував роль держави в керуванні економікою. Ці та інші новаторські підходи сприяли популярності теорії економічних криз Туган-Барановського. Його магістерська дисертація, перекладена німецькою та англійською мовами, стала доступною для західноєвропейських економістів.

На її основі формувалася нова наукова школа економістів, яку у ХХ ст. найповніше представляли австрійсько-американський учений Й. Шумпетер і російський економіст М. Кондратьєв. Останній був студентом Туган-Барановського в Петербурзькому політехнічному інституті. Про це нині мало знають українські економісти, а деякі з них мають тенденцію цей факт замовчувати. Очевидно, дехто досі не може пробачити Туган-Барановському його нещадну критику економічних доктрин марксизму. До речі, австрійський соціаліст К. Каутський уважав Туган-Барановського найглибшим критиком теорії К. Маркса і Ф. Енгельса, назвавши їхній науковий метод діалектичною метафізикою.

Новаторський почерк економіста-класика позначився на всіх його працях. Професор Київського університету М. Столяров ще у 1902 р. довів, що Туган-Барановський підняв економічну науку до рівня теоретичної фізики. Потужний теоретичний потенціал, закладений у його «Соціальній теорії розподілу», яка з'явилася 1913 р. російською і німецькою мовами, здобула позитивний відгук у працях відомих економістів, зокрема Є. Бем-Баверка. Водночас ця теорія викликала критику марксодоксів, бо вона заперечувала концепцію експлуатації пролетаріату.

У пошуках соціального ідеалу майбутнього Туган-Барановський прискіпливо вивчав теорію й практику кооперативного руху, який на початку ХХ ст. мав яскраві здобутки в Україні. Це підтвердили кооперативні з'їзди у Львові (1909 р.) та Києві (1913 р.). У 1916 р. учений видав монографію «Соціальні основи кооперації», яка незабаром стала хрестоматійною і була перекладена багатьма мовами світу. Тож Туган-Барановського можна вважати класиком кооперативної теорії, а водночас організатором кооперативної освіти в Україні. 1918 р. він видавав журнал «Українська кооперація» – найкраще кооперативне видання у світі, на сторінках якого друкувалися розроблені вченим програми з кооперативної освіти.

У період Першої світової війни Туган-Барановський активно досліджував проблеми грошей, грошового обігу та фінансів. Результатом цих досліджень була його праця «Паперові гроші і метал», перевидана в Одесі 1919 р. Узагальнюючи досвід багатьох країн, він піддав науковій критиці теорії грошей своїх попередників, розкрив причини інфляції, вказав на засоби й методи державного регулювання грошового обігу. Учений запропонував свою кон'юнктуру теорію грошей, пов'язуючи її з економічною кон'юктурою й економічним циклом. Він обґрунтував теорію й умови демонетизації грошового обігу, яка була реалізована в 1976 році.

Новаторська теорія грошей, грошового обігу та грошової політики Туган-Барановського була сприйнята західними економістами, зокрема Дж. Кейнсом, який зізнався, що йому імпонує теорія українського вченого. Дж. Кейнс у своїх запозиченнях був набагато чеснішим від Й. Шумпетера, який використовував наукові ідеї Туган-Барановського за посередництвом праць А. Шпітгофа. Це варто мати на увазі, з'ясовуючи наукові новації Туган-Барановського, вплив яких позначився на всіх напрямках економічної думки світу у ХХ ст. Цей вплив не подолано і досі.

Він позначився і на розвитку наукознавства завдяки посмертній публікації Туган-Барановського «Вплив ідей політичної економії на природознавство і філософію». У цій праці подано новаторське трактування наукового знання, його системності та взаємозалежності окремих наук, які в сукупності відображають цілісність реального світу. Методологічний підхід Туган-Барановського до моделювання цілісного наукового знання характеризується великим практичним наповненням.

Наведені факти переконливо свідчать про світове значення наукових відкриттів українського економіста, чії праці неодноразово перевидавалися (Ізраїль, 1936 р.; Великобританія, 1954 р.; ФРН, 1969 р.; Японія, 1973 р.).

М. І. Туган-Барановський був міністром економіки Центральної Ради в 1917–1918 рр., він був серед співзасновників Української академії наук, склав соціально-економічну програму її діяльності, уперше в системі академії заснував інститут економічної кон'юнктури, інститут демографії, кафедру економіки України. Учений працював деканом юридичного факультету й завідувачем кафедри політекономії Київського університету. На всіх цих посадах Туган-Барановський відверто демонстрував свій український патріотизм. Він помер у січні 1919 р. у поїзді на шляху Київ – Одеса. У складі урядової делегації УНР він їхав до Парижа на мирну конференцію.

Свій творчий доробок М. І. Туган-Барановський віддав українському народові й усьому цивілізованому людству. Це зобов'язує нас гідно вшанувати й увічнити його ім'я в назвах академічних установ, вищих наукових закладів, площ, вулиць, зокрема в Харкові, Києві, Куп'янську. Давно назріла потреба й видати твори вченого українською мовою та встановити меморіальні знаки в місцях його перебування (*За С. Злупко*).

Вправа 4. Ознайомившись із наведеною статтею, складіть тези прочитаного.

Наукова творчість як феномен людської діяльності

Пізнання власне науки є без перебільшення однією з найбільш інтригуючих проблем. Утім, останнім часом дедалі менше з'являється публікацій з питань евристики, психології, соціології та методології наукової творчості, покликаних допомогти проникнути в її «механізми». Щоправда, в Україні видавалися окремі праці, присвячені проблемам творчості (Б. В. Новиков, О. К. Чаплигін), а також дослідження з гносеології (С. Б. Кримський, М. В. Попович, П. Ф. Йолон, І. З. Цехмістрова). Але як перші, так і другі стосуються загальних питань наукової творчості, а не конкретних

евристик підвищення ефективності творчої діяльності, тому значний інтерес становить рецензована книга, автор якої ініціює всебічний розгляд проблем психології науки.

Дослідник розглядає важливий аспект наукознавчої проблематики – особливості творчої праці в науці і безпосередній вплив на цей процес особистості вченого та його діяльності в наукових групах, наукових спільнотах, а також у суспільстві загалом.

Обравши соціально-психологічний аспект для аналізу окресленого кола питань, автор удається до структуризаційного підходу. Системності уявлення про сучасну психологію науки він досягає передусім завдяки застосуванню нової моделі соціально-психологічного знання. Вона має шість рівнів: внутрішньоособистісний, рівень особистості вченого, малої наукової групи, наукової організації, наукової спільноти, суспільства. Вектор дослідження зорієнтований від особистості до суспільства, тобто в напрямі зростання соціальності об'єкта.

Важливим аспектом дослідження соціально-психологічних відомостей про науку став аналіз його стадійної структури. Основними компонентами наукової діяльності, незмінними стосовно її рівнів, є, на думку дослідника, інформаційна підготовка, генерування, перевірка, оформлення й поширення наукових ідей. У книзі також показано специфіку прояву цих стадій на кожному рівні. На стадійну структуру розвитку ідеї впливають різноманітні соціально-психологічні процеси: відомості «знімаються» з об'єктів, і тому вони об'єктні й об'єктивні, але водночас і соціально сконструйовані й трансформуються під час сприймання, оцінювання, осмислення.

Автор аналізує існуючі погляди на проблему. Феноменологічний метод дав змогу представити різні стани психології, соціології, інші чинники творчості вченого, які виявилися в тому чи іншому науковому дослідженні. Величезна кількість конкретних прикладів увиразнює для читача всю складність і нелінійність творчого процесу діяльності вченого на рівні особистісного мислення, пізнавальної діяльності в наукових спільнотах чи в національному масштабі, зокрема частина, де розкривається вплив ментальності на розвиток науки, є одним з найцікавіших розділів книги.

Унаочненню теоретичних побудов автора сприяють подані після кожного розділу таблиці, які акумулюють значний обсяг представленої в ньому інформації.

Рецензована праця, без сумніву, буде корисною для студентів і молодих дослідників, які прагнуть присвятити своє життя науці. Водночас усім своїм змістом книга переконує: навчитися науково-творчій діяльності за підручниками неможливо, бо творчість завжди має особистісні риси. Вона унікальна як феномен людської діяльності.

Автор акцентує увагу й на необхідності забезпечити підтримку людям науки, створювати такий соціально-психологічний клімат, який сприяв би науковому розквіту, що стане потужним імпульсом для розквіту суспільства загалом. Адже нині наука є головним важелем цивілізаційного прогресу. Зрозуміло, чому з такою гіркотою звертається автор до читача в передмові:

«Наука в сучасному суспільстві нагадує знедоленого батька, чадо якого, змужнівши та розбагатівши, забуло, кому воно зобов'язане життям та благополуччям». Ці слова характеризують, передусім, сумний стан науки як в Україні, так і в інших країнах пострадянського простору.

Щодо кожної книги, якою б цікавою вона не була, завжди виникають певні зауваження, побажання. На наш погляд, у роботі, присвяченій соціальній психології науки, варто було б розглянути питання особистісного рівня творчості вченого в контексті умов глобалізації, сучасних інформаційних потоків, а також звернути увагу на так звану проблему «інтелектуального капіталу» тощо. Загалом же книга А. В. Юревича – важливий внесок у сучасне наукознавство. Адже вона не лише глибоко та всебічно розкриває низку важливих проблем, а й ставить нові запитання (*За Л. Рижко*).

Вправа 5. Ознайомтеся з пропонованою статтею. За результатами прочитання складіть:

- а) конспект-схему наведеного тексту;
- б) реферат-резюме поданої статті;
- в) реферат-конспект пропонованого матеріалу.

*Федір Матвієнко-Гарнага –
видатний український економіко-географ і економіст*

Постать ученого Федора Матвієнко-Гарнаги маловідома або й зовсім невідома сьогоднішньому поколінню. Пройшовши через складні історичні обставини життя і творчої діяльності, Ф. Т. Матвієнко-Гарнага залишив велику економіко-географічну спадщину, яка потребує ґрунтового вивчення й узагальнення.

Життєвий шлях і науковий доробок Ф. Матвієнко-Гарнаги зовсім не досліджені. Нам відомі деякі монографії й статті вченого, присвячені проблемам теорії економіко-географічної науки, дослідження з економічної географії українських земель, а також актуальних проблем економічного розвитку України. Значним є внесок ученого в утвердження й розвиток географічної освіти в Україні. У 1929 р. він написав у Харкові й опублікував в Одесі навчальний посібник для вищих шкіл «Нариси з економічної географії України», а в 1930 р. в Харкові учений підготував до друку і видав посібник «Краєзнавство і краєзнавча робота».

В Україні немає наукових досліджень, присвячених вивченню життєвого шляху й творчого доробку Ф. Т. Матвієнко-Гарнаги. З метою більш глибокого аналізу досягнень у розвитку вітчизняної економіко-географічної думки 20–30-х рр. минулого століття ми звертаємося до досліджень і публікацій самого Ф. Т. Матвієнко-Гарнаги.

Своєю науковою діяльністю Ф. Т. Матвієнко-Гарнага зробив значний внесок передусім в економічну географію. У 1929 р. побачила світ його праця «Нариси з економічної географії України». У передмові до посібника автор чітко визначив його завданням дослідження проблем методології економіко-географічної науки й економічної географії України.

Проаналізувавши вступ до монографії «Нариси з економічної географії України», можна побачити, що автор не відходить від ідей революції і «будівництва нового соціалістичного ладу». Але з погляду сьогодення ми можемо прочитати між рядками вступу просте прагнення до гармонії в українському суспільстві, до покращення добробуту українського народу.

Двадцять років минулого століття характеризуються спадом у розробці теоретичних основ економічної географії, оскільки на цей час припадає трансформація економіко-географічних досліджень у галузево-статистичний напрям, який сформувався ще в дореволюційні роки.

Монографія Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги є дослідженням з теоретичних основ і прикладних питань економічної географії України, здійсненим на етапі згортання більшовиками політики українізації, яку раніше вони самі ж і проголосили, та початку репресій проти всіх, хто обстоював національні позиції.

Надзвичайно вагомий внесок у розвиток теоретичних основ української економічної географії здійснив саме Ф. Т. Матвієнко-Гарнага. У вступі до «Нарисів...» учений зазначав, що у вітчизняній географічній літературі наявна незначна кількість робіт, присвячених методології економіко-географічної науки. І у зв'язку із цим він окремим розділом виокремлює завдання, предмет і методологію економічної географії, де детально студіює проблему взаємовідносин природи і суспільства, пропонує визначення економічної географії на основі аналізу поглядів інших учених, аналізує думки про предмет і методи економіко-географічних досліджень.

Щоб надати повне теоретичне обґрунтування економічній географії, Ф. Т. Матвієнко-Гарнага звертається до думок інших учених, які досліджували методологічні основи цієї галузі знань, ураховує наявні наукові досягнення й по-своєму визначає предмет економічної географії.

Ф. Т. Матвієнко-Гарнага зазначає, що економічна географія перебуває в стані «початкового нагромадження», а тому думки дослідників щодо її змісту не збігаються. Одні вчені відносять її до економічних дисциплін, а інші – до природничих наук. З огляду на це Ф. Т. Матвієнко-Гарнага окремо розкриває природні й суспільні фактори розвитку й розміщення галузей господарства.

Таким чином, Ф. Т. Матвієнко-Гарнага доходить висновку, що до предмета економічної географії необхідно відносити не тільки суспільні чи природні фактори, а сукупність (систему) цих процесів і явищ. Хоча, на думку вченого, економічна географія вивчає факти природничого й соціального характеру, «вона підходить до них [чинників] зі специфічного погляду й розглядає властивості цих фактів за особливим критерієм – значенням їх як витворювальних чинників господарства; вона є наукою про господарчі чинники, а не події».

Завданням економічної географії, на думку Ф. Матвієнка-Гарнаги, є встановлення системи взаємозалежності природних і суспільних факторів, їх впливу на галузі господарства певної території. І тому дослідник виокремлює світову економічну географію, яка вивчає загальні принципи зв'язку між чинниками розвитку галузей господарства і самим господарством та місцевою

(регіональну) економічну географію, що покликана, за переконаннями Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги, пояснювати, як загальні принципові чинники впливають на місцеве господарство.

У «Нарисах...» Ф. Т. Матвієнка-Гарнага дає географічну характеристику природних факторів, що визначають умови формування й територіального розміщення галузей господарства, а також розкриває вчення про економіко-географічне районування та пропонує схему районування України. У спеціальній частині автор дає детальний опис фізико-географічних й економіко-географічних особливостей кожного району за таким планом, який є планом комплексної географічної характеристики території: клімат, ґрунти, рослинний і тваринний світ, корисні копалини, добробут населення, сільське господарство, рівень розвитку промисловості, відносини району з іншими регіонами України.

Окремо вчений зупиняється на економіко-географічній характеристиці сільського господарства, галузей промисловості, транспорту й торгівлі.

Отже, саме в праці «Нариси з економічної географії України» Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги економічна географія як наука в Україні остаточно отримала своє методологічне обґрунтування, відображене в категоріях «предмет», «завдання», «класифікація», «теорія», «чинник розміщення», «закон», «принцип» і т. д. Ф. Т. Матвієнка-Гарнага розглядає економічну географію в регіональному й теоретичному аспектах. У загальній частині дослідження він чітко визначає вплив закону географічної зональності на формування й розміщення галузей господарства.

Варто відзначити напрацювання ученого щодо теоретичного обґрунтування основ економіко-географічного районування території України: особливу увагу він приділив сільськогосподарському районуванню території. Дослідник знову звертається до аналізу відомої літератури, присвяченої проблемам теорії й практики районування, і характеризує спроби такого районування за окремими напрямками (природними особливостями, суспільними умовами, спеціалізацією сільського господарства та наявністю енергетичних ресурсів у районі).

У межах районістичного напрямку своїх досліджень Ф. Т. Матвієнка-Гарнага характеризує теоретичні напрацювання природничого районування в економічній географії, розкриває погляди академіка П. Тутковського, професорів А. Єрмолова, О. Скворцова та тих дослідників, які відкидали вплив природних чинників в економіко-географічному районуванні (проф. О. Челінцев), а також районування за системою господарства (проф. І. Бруцкус).

Ф. Т. Матвієнка-Гарнага доходить висновку, що «єдиного універсального показника [критерію районування] в різноманітності структур сільського господарства, як і промисловості, не може бути». І тому пропонує свій критерій: класифікувати галузі господарства для виділення економічних районів за таким планом: характер продукції галузі, система виробництва, соціально-економічний стан господарства.

Розкривши попередній досвід районування території України, зокрема за природними ознаками, що склав академік П. Тутковський, та ботаніко-

географічними ознаками (районістична схема А. Фоміна), Ф. Т. Матвієнко-Гарнага пропонує свою схему економіко-географічного районування території України, виокремивши в ній вісім районів: Правобережне і Лівобережне Полісся, Правобережний і Лівобережний лісостеп, Північно-Східний район, Промисловий район, Хліботорговельний та Надчорноморський райони.

Ф. Т. Матвієнко-Гарнага звертає також увагу на галузеву характеристику господарства України. Прикладами цього можуть бути праці «Вугляно-рудно-металургійний район УРСР» (1930 р.) та «Цукрова промисловість України за п'ятирічним планом» (1931 р.).

Характеризуючи економіко-географічні особливості вугільно-металургійного регіону України, учений фактично вивчає економічну географію Донецького регіону. При цьому він визначає «вугільно-рудно-металургійний» район і виокремлює його серед інших районів УРСР. Автор зупиняється на описі природних умов і ресурсів та сільського господарства району через аналіз чинників, що формують природні особливості регіону, та визначає їх вплив на розвиток і розміщення галузей сільського господарства. Ф. Т. Матвієнко-Гарнага характеризує видобувну і обробну галузі промисловості Донбасу й робить висновки стосовно економічного значення цього економічного району в господарській структурі України.

Монографія Ф. Матвієнка-Гарнаги «Цукрова промисловість України за п'ятирічним планом» може стати прикладом фундаментального дослідження галузі суспільного господарства і для нинішніх дослідників, адже вченому вдається настільки структурувати матеріал, що фактично він формулює план економіко-географічної характеристики галузі господарства. Ф. Т. Матвієнко-Гарнага починає дослідження цієї важливої для економічного розвитку України галузі господарства з детального огляду історії її формування. Далі вчений пропонує економіко-географічну характеристику галузі через врожайність і цукристість буряку, основні центри його переробки, а завершує дослідження аналізом географії ринку цукру в Україні.

У своїх дослідженнях Ф. Т. Матвієнко-Гарнага приділяє увагу й вивченню природно-ресурсного потенціалу країни. Зокрема, монографія «Підземні багатства України» (1930 р.) присвячена детальній географічній характеристиці мінерально-сировинної бази України.

Отже, крім теоретичних аспектів економіко-географічних досліджень, Ф. Т. Матвієнко-Гарнага приділяє значну увагу дослідженню галузей господарства України. Проте йому вдалося вивчити й описати лише декілька галузей, оскільки його наукова діяльність припала на кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст., коли українізації на українських землях у складі тоталітарної імперії було навішено ярлик «буржуазного націоналізму». Розвиток науки почав штучно гальмуватись, а боротьба з прихильниками заборонених радянською цензурою певних галузей наукового пізнання набула жорстоких форм. Певно, саме ця радянська цензура не дозволила Ф. Т. Матвієнку-Гарназі завершити свої дослідження, хоча б з огляду на те, що вчений викладав результати своїх досліджень (а це по суті були «достиження народного хозяйства СССР») тільки українською мовою.

Ф. Т. Матвієнко-Гарнага був одним з відомих українських економістів, особливо у сфері шляхів і засобів нагромадження капіталу та проблем формування державного бюджету. Нам відомо лише декілька статей ученого, присвячених актуальним проблемам економічного розвитку України. Наприклад, «Восстановление и воспроизводство основных капиталов госпромышленности Украины в связи с налогами и сборами в ней» («Хозяйство Украины», 1925, № 5), «Бюджет і господарство України» («Земельник», 1925, № 8).

Центральною проблемою економічних досліджень Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги є дослідження методів нагромадження капіталів у промисловості та механізм її оподаткування. Студіювання цієї проблеми вчений називає інтуїтивним, оскільки немає ринкових показників обліку основних капіталів промисловості. Мета Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги – визначити ефективність функціонування промисловості України та вплив на неї постійного втручання держави. На основі аналізу наявних статистичних даних найбільших промислових підприємств України, які репрезентували наявні на той час галузі господарства УРСР, учений доходить висновку, що «при низькому коефіцієнті використання основних капіталів достатньо великі відрахування на їх відновлення стануть великим тягарем, що буде перекладений на вартість продукції, а роль податків у відновленні капіталів мізерна. Є лише два шляхи для залучення в дію основних капіталів – бюджетне фінансування і підвищення продуктивності праці».

Ця проблема економічного розвитку України відображена також у статті «Бюджет і господарство України». Називаючи бюджет «дзеркалом державного господарства», Ф. Матвієнко-Гарнага ставить завдання ознайомитися з бюджетом УРСР і СРСР, при цьому він детально зупиняється на характеристиці «господарств публічно-правового порядку, державних і місцевих бюджетів». Учений розкриває структуру надходжень загальнодержавного, республіканського й місцевих бюджетів. Стаття містить велику кількість статистичних даних, у яких жодна цифра не залишилася поза увагою дослідника: усі вони систематизовані й оформлені у вигляді оригінальних таблиць. У висновку до статті Ф. Т. Матвієнко-Гарнага зауважує, що «питання бюджету надто складне, щоб його можна було висвітлити на сторінках журнальної статті. Ми його тільки порушили, й від культурної боротьби радянської громадської думки залежить його остаточне вирішення».

Завершуючи цей короткий огляд економіко-географічної й економічної спадщини Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги, хочемо наголосити на актуальності й необхідності детального дослідження його наукового доробку, адже та велика кількість інформації, зібрана й описана вченим, має бути узагальнена й залучена до широкого використання вченими-географами (За С. Шевчук).

Вправа 6. Напишіть анотацію до пропонованої статті.

«Економічна енциклопедія» та українські економісти

Давно помічено, що зрілість тієї чи іншої галузі науки, у тому числі й економічної, чималою мірою визначається рівнем фундаментальних

монографій, підручників і, звісно, енциклопедій. У цьому контексті українська економічна наука сягнула значних вершин, бо в останні роки опубліковано чимало узагальнюючих досліджень і новаторських підручників. Знаковою подією в цьому ряду можна вважати й видання тритомної «Економічної енциклопедії» за редакцією С. В. Мочерного.

В анотації до її першого тому зазначається, що це «перша в Україні за всю її історію оригінальна тритомна енциклопедія вітчизняних учених-економістів» (т. 1, с. 5). Така смілива самооцінка відразу спонукає до зацікавленого аналізу матеріалу, запропонованого в енциклопедії. Очевидно, згодом такий аналіз буде проведено з усією науковою об'єктивністю. Та оскільки він пов'язаний з великим обсягом праці, то поки що обмежимося лише оцінкою відображення на сторінках тритомника української економічної думки.

Отже, заявлено, що це перше видання такого плану. Здавалося б, маємо підстави очікувати, що воно містить якнайповнішу інформацію про українських економістів. Бо де ж її шукати, як не в українській «Економічній енциклопедії»? Та, на жаль, уже перше ознайомлення з її матеріалами викликає подив. Тут знехтувано багатьма українськими економістами, у тому числі й зі світовою славою. Скажімо, читач мав би довідатися про економічний світогляд мислителя античності з Подніпров'я Анахарсія (VI ст. до н. е.), на якого посилалися Платон і Арістотель, Сенека і К. Маркс, С. Оріховський-Роксолан та І. Франко. Але енциклопедія його обминула. Не згадуються й автор твору «Україна irredenta» Юліан Бачинський, представники Київської школи в політичній економії Олександр Білімович, Афіноген Антонович, Микола Бунге, Дмитро Піхно, Григорій Цехановецький та інші відомі економісти, тоді як їхньому внеску в економічну науку тут мали б бути присвячені окремі статті. Це стосується й потужної української кооперативної думки, яку персоніфікували Микола Левитський, Сергій Бородаєвський, Борис Мартос, Юліан Павлиновський, Євген Храпливий та інші теоретики й організатори кооперативного руху.

Не зрозуміло, чому в «Економічній енциклопедії» немає розповіді про українського економіста Івана Вернадського (1821–1884) – засновника теорії потреб, яка нині посідає гідне місце в курсі економічної теорії. До того ж Івану Вернадському принесло європейську славу його дослідження з історії італійської економічної думки. Натомість в енциклопедії міститься розлога розповідь про його славетного сина – Володимира Вернадського, засновника вчення про ноосферу (але ж не економіста!). Таке «заміщення» викликає подив. Чим воно зумовлене – важко збагнути.

Поза увагою залишився і Всеволод Голубничий (1928–1977), який був одним із засновників теорії порівняльних економічних систем і тому добре знаним у світі економістом.

Факти, які свідчать про нігілістичне ставлення до українських економістів, можна було б наводити й далі. Та достатньо зазначити, що в першому й другому томах (понад 1 700 сторінок тексту великого формату) вміщено інформацію лише про чотирьох з них, про що вже висловлювалася критика одразу після виходу цих томів. Можливо, з огляду на неї в третьому

томі буде висвітлено погляди аж п'ятох представників економічної думки України. Це можна було б вважати певною поступкою, якби не одна суттєва деталь: економічні погляди українських мислителів висвітлюються переважно з марксодоксальних позицій. Наприклад, І. Огородник зарахував Григорія Сковороду до послідовників діалектично-матеріалістичного напрямку (т. 3, с. 399) незважаючи на те, що цей напрям виник у середині XIX ст., а економічний світогляд Г. Сковороди можна розглядати тільки в контексті економічної думки другої половини XVIII ст. До того ж його концепція «Божественної економіки» перегукується з «Багатством народів» Адама Сміта. На тлі європейської економічної думки того часу стають зрозумілими й економічні погляди українського мислителя.

Мабуть, спираючись на публікації про І. Франка часів тоталітарного періоду, М. Павлишенко та І. Топішко, які, схоже, ніколи не досліджували економічні твори письменника, подали його погляди, по-перше, украй збіднено, по-друге, знову ж таки в марксистських методологічних схемах (т. 3, с. 849–850). Після ознайомлення з їхніми тлумаченнями можна зробити висновок про те, що вони зовсім не обізнані з Франковими економічними й філософськими працями, які не ввійшли до двадцятитомного й п'ятдесятитомного видань творів письменника.

У такому самому контексті поданий і економічний світогляд Тараса Шевченка, автор статті про якого І. Огородник зарахував його до революціонерів-демократів, як це узвичаїлося в тоталітарні часи. Український національний геній постає тут в образі демократа-людинолюба, який не надто переймається проблемами економічного, соціального й технічного поступу. Чітко окреслена в Т. Шевченка українська перспектива та його господарська модель не були розкриті в «Економічній енциклопедії».

Дещо свіжіше викладено зміст економічних поглядів видатного українського економіста Євгена Слуцького, про якого розлогу статтю написала Л. Горкіна. Тут визначено творчий доробок дослідника, його внесок у світову економічну науку, але все ж не подолано стереотипні уявлення. З тексту випливає, що значення вченого обмежується, так би мовити, українським і російським простором. Його навіть названо учнем російського економіста М. Кондратьєва, що суперечить історичним фактам. Виходить, начебто Євген Слуцький, якого шанує весь науковий світ, був не економістом-новатором, а лише одним із талановитих послідовників маржиналізму (т. 3, с. 402–406).

Ще більше такий підхід виявився у висвітленні наукових досягнень економіста-мислителя Михайла Туган-Барановського. Пишучи про нього, Л. Горкіна не відійшла від оцінок австрійсько-американського економіста Й. Шумпетера, який назвав українського вченого «найкращим слов'янським економістом» (т. 3, с. 699). Виходить, М. Туган-Барановський не піднявся до рівня світової економічної наукової класики? До того ж визначення «слов'янський» нібито позбавляє вченого батьківщини, тоді як М. Туган-Барановський був справжнім українським патріотом. Зокрема, він обіймав міністерську посаду в Українській Центральній Раді. За це М. Туган-Барановському дорікав його учень М. Кондратьєв, якого названо «всесвітньо

відомим ученим». А самого М. Туган-Барановського зараховано до «найвидатніших теоретиків», щоправда, тільки в галузі кооперації й лише у Східній Європі (т. 3, с. 701). Незважаючи на те що М. Туган-Барановський першим у світовій науці здійснив синтез трудової теорії й теорії граничності, розробив нові теорії (економічних циклів, розподілу), написав праці з теорії кооперації, які відомі в усьому світі, – усе це, мовляв, лише окремі наукові пошуки, а не система новаторських концепцій та ідей. І формулюється висновок, що М. Туган-Барановський «власної політекономічної системи не створив» (т. 3, с. 700). І це сказано про наукову спадщину українського вченого-економіста світової слави, який своїми новаторськими теоріями впливав на економічну науку протягом усього ХХ ст.

Більшість статей про українських науковців в «Економічній енциклопедії» написано з позицій їхньої меншовартості. Досить порівняти оцінки спадщини українських економістів з тим пафосом, яким пройняті статті про зарубіжних економістів. Крім того, українська економічна думка тут представлена лише дев'ятьма персонами. Тим часом в «Экономической энциклопедии. Политическая экономия» (М., 1972–1980, т. 1–4) міститься інформація про наукову творчість тридцяти п'яти українських економістів. Як бачимо, навіть редактори й автори цієї енциклопедії, виданої за радянських часів, поставилися до українських економістів з більшою повагою, ніж відповідальний редактор «Економічної енциклопедії», що вийшла в незалежній Україні.

Щоправда, цей суттєвий недолік С. В. Мочерний спробував компенсувати статтею «Українська економічна думка», яка справляє враження невдалих запозичень з уже відомих публікацій інших дослідників. На рахунок автора статті можна віднести хіба що намагання звинуватити окремих українських економістів в антимарксизмі та в інформаційній неточності. Усе багатство української економічної думки головний редактор «втиснув» у три сторінки «Економічної енциклопедії» (т. 3, с. 720–722).

Отже, український читач не може довідатися з цієї енциклопедії про наукові здобутки вітчизняних економістів усіх часів, а чужоземець на її основі може зробити висновок, що українці не здатні до самостійного економічного мислення. Особливо прикро, що у виданні зовсім немає інформації про економічні інституції та економістів сучасної України. Було б вельми доцільно за рахунок скорочення розлогих статей про зарубіжних учених умістити хоча б стисло інформацію про відомих економістів – академіків НАН України.

У російській «Экономической энциклопедии» комуністичної доби знаходимо розповіді про наукові надбання українських академіків І. І. Лукінова, А. А. Чухна, М. Г. Чумаченка, С. М. Ямпольського та інших. А в «Економічній енциклопедії», виданій у незалежній Україні, немає матеріалів про вітчизняних економістів-академіків, не кажучи вже про докторів економічних наук.

Усесвітньо відомий український учений-мислитель Михайло Драгоманов твердив, що нація, яка не шанує своїх видатних особистостей, не може називатися цивілізованою. А Іван Франко підкреслював, що нехтування

національними цінностями є національним відступництвом. А нам залишається з прикрістю констатувати: майже на трьох тисячах сторінок першого в незалежній Україні енциклопедичного видання з економіки не представлені належним чином світові й національні цінності української економічної думки (За С. Злупко).

Вправа 7. Уважно ознайомтесь із пропонованим документом. Проаналізуйте його з погляду структурної організації тексту.

Рецензія
на рукопис

«Порядок підготовки до видання навчально-методичної літератури»

(автори: І. С. Гриценко, С. В. Огарь, І. І. Светочева,
Є. Я. Левітін, О. М. Котенко)

Сучасний стан забезпечення навчальною й навчально-методичною літературою вищої школи, зважаючи на об'єктивні чинники, не можна назвати задовільним, тому актуальним є створення методичних рекомендацій «Порядок підготовки до видання навчально-методичної літератури».

У рецензованому рукописі розглядаються важливі етапи підготовки навчальних і методичних видань, наведені науково-методичні вимоги до підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій, детально схарактеризований порядок надання Міністерством освіти і науки України навчальним виданням відповідного грифу.

Крім того, у рукописі подається перелік супровідних документів і зразки їх оформлення.

Матеріал рукопису поданий доступно й виважено, на належному науковому рівні.

Уважаємо, що пропонований рукопис буде корисним для викладачів вищої школи, і рекомендуємо його до друку як методичні рекомендації.

Головний редактор

видавництва «Золоті сторінки»

А. М. Миколук

Вправа 8. Опрацюйте пропоновану статтю. Напишіть рецензію на прочитаний матеріал.

Генетичний підхід у розвитку особистості

Досвід, набутий у галузі психологічних досліджень, наполегливо актуалізує потребу пізнання найбільш загадкового та складного – людської особистості як цілісності. Зрозуміло, ми усвідомлюємо, що психологія особистості вже дуже давно є найбільш привабливим об'єктом наукового пошуку. Уважне й діалогічно відкрите студювання ідей видатних діячів, осмислення емпіричних матеріалів значно збагатили наші уявлення щодо природи особистості, але водночас продемонструвало наявність значної кількості протиріч і невирішених питань.

Генетична психологія досліджує особистість в її реальному саморусі й, таким чином, долає проблему редуccionізму й «елементності» підходу. Генетико-моделюючий метод дозволяє виявляти дійсні психологічні механізми

становлення цілісної особистості та її окремих структурно-функціональних одиниць. Використання цього методу дозволило впритул підійти до розуміння таких глобальних питань, як витoki особистості та співвідношення біологічного й соціального в ній. Відкриваються захоплюючі обрії наукового пошуку. Скажімо, «початок», відправна початкова точка життя особистості. Психологія ніколи серйозно не досліджувала цей вихідний суттєвий момент, визначаючи «за звичкою», що все починається після фізичного народження людини. Особистість створюється (у тому сенсі, що вона є творенням) двома іншими люблячими особистостями, і, як така, вона є постійним продовженням і довічним рухом-розвитком людського духу, культури, цивілізації. Зокрема, довічне існування особистості при «конечності» життя окремої людини виводить у дуже актуальну площину – проблему часу. Його дійсними вимірами є соціальне й біологічне (природне) в людині. Співвідношення цих двох феноменів також виявляється недослідженим у психології. Попри те ми встановили, що воно є неоднорідним і змінним: вихідна одиниця будь-якого соціального – взаємодія – визначає початок руху нової особистості. Соціальне стає біологічним, і це кардинальний момент, у світлі якого і соціалізація, і виховання (загалом, інтеріоризація культурно-історичного досвіду) є процесами обов'язковими, але не унікально-вихідними.

У цілому, генетична психологія відкриває цікавий і невідомий аспект існування особистості. Маємо надію, що книжка допоможе дещо по-іншому побачити вузлові моменти цього захоплююче складного й прекрасного феномену.

Бурхливий інтерес до проблеми особистості, що легко констатується в сучасній українській психології, є закономірним. Він пов'язаний не лише з відкриттям численних і змістовних надбань світової науки (передусім персонології), що відбуваються протягом існування України як самостійної держави, яка рухається до відкритого суспільства. Більш вагомою причиною є те, що цей рух поступово призвів до усвідомлення необхідності існування в суспільному просторі пострадянської ментальності постаті практичного психолога як фахівця, який має вирішувати дуже важливі й унікальні проблеми існування особистості, і вирішувати їх може тільки він.

Так виник запит на реалізацію психологічного знання – явище цілком виправдане й абсолютно закономірне, добре відоме представникам усіх галузей науки: існування наукового напряму є виправданим лише тоді, коли його здобутки на часі та активно використовуються в житті суспільства. Явище це, однак, зовсім не було знайоме радянській психології (за винятком короткого, хоча й продуктивного періоду існування педології, який був продуктивним саме тому, що йому було знайоме це явище). Поява реального практичного запиту означає, що вітчизняна психологія отримує другий за коротку історію шанс стати справжньою наукою.

Реально психологія оперує трьома об'єктами. Первинним об'єктом є уявлення про людину як суспільну духовну істоту. Цей об'єкт вбирає всі науки про людину, отже, є загальним (гносеологічним) об'єктом, який виконує

світоглядну функцію для визначення специфіки об'єкта пізнання стосовно тієї чи іншої конкретної науки.

Справжнім же об'єктом психології є людина, як наявна, духовно-тілесна реальність, породжена предметно-практичною діяльністю в конкретних історичних умовах. Цей об'єкт є для дослідника об'єктом-данністю (а для психолога-практика він є предметом його професійної діяльності).

Ідеальний об'єкт – людина, як універсальна, цілісна істота, яка формується програмою віддалених цілей.

Центральним є генетичний аспект розвитку й функціонування особистості, адже існує сутнісний взаємозв'язок між генезою становлення особистості й практичною реалізацією тих станів, що в них може перебувати особистість у наступних періодах свого життєвого шляху. З цієї позиції нам необхідно звернути особливу увагу на аналіз існуючих теорій розвитку особистості. Цих теорій багато: А. Адлер, Л. С. Виготський, В. В. Давидов, П. Я. Гальперін, Е. Еріксон, Г. С. Костюк, А. Маслоу, К. Роджерс, З. Фрейд та ін. Постає завдання знайти генетичне вихідне співвідношення, яке могло б висвітлити смисл і джерела існування самих цих теорій (правомірних, геніальних і взагалі таких, що в принципі є дійсно теоріями). У зв'язку з цим повернемося до питання про те, що ж таке власне теорія? Теорія – це узагальнення розрізнених емпіричних даних до певної парадигми, яка дозволяє вченому, його школі рухатись у межах того напрямку, який він створив (типовий приклад тут – теорія З. Фрейда). Теорія, узагальнюючи емпіричні дані, дає змогу зайняти визначену методологічну позицію і відштовхуватися від фундаментальних вихідних даних, отриманих в експерименті, і, в принципі, використовувати дослідження на практиці.

У всій сукупності існуючих теорій особистості можна виокремити два пласти: це, по-перше, теорії, які будують свої теоретичні засади, спираючись на біологічний субстрат індивіда (З. Фрейд, Ж. Піаже, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.). І другий пласт складають теорії, для яких вихідною є наявність соціального навчання. Тож у цих теоріях домінує те, про що говорив і Л. С. Виготський (якого, однак, ми не можемо віднести до цих пластів): ці теорії визнають психічний розвиток як прижиттєвий процес соціалізації індивіда. Виникає «передчуття» методу, адже дійсна філософія факту обов'язково ґрунтується на дослідженні не лише його особливостей «тут і тепер», а на встановленні закономірностей і механізмів походження, виникнення, існування й розвитку його. І це означає, що ми повинні охопити особистість як таку, що має цілісну структуровану природу, що рухається. Це є галузь генетичної психології, і це повинен бути генетико-моделюючий метод (За С. Максименком).

ТЕМА 2.3 ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ І РЕДАГУВАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Вправа 1. До власне українських слів доберіть іншомовні відповідники.

Запашний, покоління, засновник, виборці, гаманець, розмір, розголос, самовпевненість, неславити, розслаблення, панібратство, земельний, запорука, підніжжя, перевага, терпимий, згода, водолікування, вивіз, перерва.

Затятий, відступ, наголос, акцент, відхилення, скасовувати, життєпис, походження, покоління, зграбний, доказ, будівничий, беззаперечно, злагода, дослід, розум, витяг, суперник, мірило, локальний, правовірний, цінник, поступ, добра слава, відлуння, припис, підробляти, крій.

Вправа 2. Замініть словосполучення одним словом. Із трьома словами (на вибір) складіть речення.

Навколишнє середовище, передавати факсом, робити кінозйомку, підбивати підсумки, почуття власної гідності, впадати в дитинство, де завгодно, судове впровадження.

Вправа 3. Запишіть словосполучення, добираючи можливі синоніми до виділених слів. Укажіть на порушення мовної норми:

- а) *шокуючі* подробиці, *шокуюча* поведінка, *шокуюча* звістка;
- б) *запобігати* лихові, *запобігати* ласки, *запобігати* перед начальством;
- в) *гальмувати* процес розвитку, *гальмувати* рефлекси, *гальмувати* розвиток, *гальмувати* швидкість;
- г) *надзвичайне* враження, *надзвичайні* здібності, *надзвичайний* обід, *надзвичайно* гарний, *надзвичайно* схвильований, *надзвичайно* гарячий.

Вправа 4. Доберіть із дужок потрібне за змістом слово. Запишіть речення. Умотивуйте свій вибір:

А. Наша команда впевнено (лідирує, лідерує, веде вперед, є попереду, є лідером) протягом змагань.

Б. У зв'язку з цим просимо (послати, відправити, відрядити, делегувати) до нас кілька досвідчених спеціалістів.

В. Поняття тексту в лінгвістиці (товкмачать, трактують, тлумачать) по-різному.

Г. Метали під час нагріванні розширюються, а охолодженні (ущільнюються, скорочуються, стискаються).

Д. Аналіз тенденцій розвитку техніки (свідчить, показує, запевняє), що з часом все ширше застосовуються електричні та електронні явища.

Е. Зібрання живописної колекції ХХ ст. у Національному художньому музеї України дозволяє значною мірою (розглянути, простежити, побачити) розвиток українського мистецтва в цю драматичну епоху.

Ж. Сучасна психологія (зв'язана, пов'язана, з'єднана) також з математичними, технічними науками.

Вправа 5. Відредагуйте подані кальковані конструкції відповідно до норм української мови.

Без малого чверть століття, більше року, бувший у використанні, в 1990 році, в двох словах, в залежності, в інший час, в кінці кінців, в лютому

місяці, в минулому році, в найближчий час, в останній час, в подальшому, в рівній мірі, в ті часи, в той час як, в цьому відношенні, висказати думку, відгук (на що) на дисертацію, вільна вакансія, включити в порядок денний, вступити в силу, говорити (на чому) на англійській, говорити по конкретних програмах, давайте задавати питання по суті, до слідуєчого голосування, добитися результатів, з довідки слідує, з тих пір, з точки зору, з цієї причини, займати посаду.

Вправа 6. Запишіть текст відповідно до норм правопису. Виділені речення перебудуйте, зберігши зміст.

Запальна дискусія закінчилася. Ваші аргументи перемогли аргументи другої сторони були відкинуті. Поставте тепер себе на місце опонента неприємно програвати й бачити що всі учасники дискусії підтримали вашого супротивника. Перемога збудила вас і природно було б тріумфувати проте не забувайте ваш супротивник пішов пригнічений і самотній не змінивши свого погляду. *Поразка викличе в нього неприязливе до вас ставлення і він захоче колись відплатити вам.*

Подумайте чи не краще залагодити справу таким чином щоб ваш супротивник після дискусії не залишився самотнім, щоб не відчув озлобленості й гіркоти поразки. Чи не краще на закінчення дискусії сказати примирливим або приятельським тоном: А тепер варто мабуть підбити підсумки нашої розмови. Отже, сторона X (тобто супротивник) має рацію в питаннях про ... що ми повністю визнаємо. З іншого боку під час дискусії ми дійшли висновку що питання про ... нам слід обговорити ще раз. Те що ви вказали на питання в яких ваш опонент мав рацію спонукає його погодитися на ваші пропозиції щодо інших питань.

Запам'ятайте там де один тріумфує у другого виникає неприємне відчуття програної справи.

Вправа 7. Зредагуйте наведені висловлювання відповідно до законів милозвучності української мови. Поясніть, якими правилами послуговувалися.

В будь-який час, співрозмовник взяв гору, план почав утілюватися, ми тобі удячні за усе, треба негайно уживати заходів, з щирою душею, установи і організації, зусиллями колективу і керівництва, дощі ідуть часто, з'їзд екологів проходив в Криму, в такому випадку, оце і все, назвіть ціну і масу, згідно з специфікацією, перераховано із вашого рахунку, брати участь в різних проектах, за погодженням з замовником, флагман в справі роздержавлення, іспит з спеціальності, здійснити в двотижневий термін, включити в фінансовий звіт, зміни у економіці, ознайомитися з звітами, привітати з святом.

Вправа 8. Зредагуйте текст відповідно до норм української літературної мови. Укажіть на особливості помилок.

Згідно вченню Аристотеля, люди стають такими, якими вони є, завдяки трьом чинникам: природі, звичаям, розуму. Разом з тим, людську природу здатні змінювати «або в кращий, або в гірший бік» звичаї. Люди «часто чинять

всупереч набутим звичкам і природі, прислухаючись саме до розуму...» [Аристотель, с. 201]. Адже розум сам по собі, поза полісною спільнотою схильний робити помилки. Держава – це «зв'язок між людьми, схожими одне на одного» [там само, с. 192]. Схожість трактується Аристотелем тут не їхньою подобою, вродою чи тілом, а перш за все їхнім соціальним «станом громадянина», бо держава є певна сукупність громадян.

Аристотель, з'ясовуючи значення явища «громадянства», вважає його досить складним поняттям. Його зміст може змінюватися залежно від міри соціальної свободи і соціального ладу у державі. Філософ визначає громадський стан особи і держави як самодостатність для існування політичного або громадянського стану общини. Громадянином за Аристотелем є той, хто приймає участь в законодавчих або судових справах та народних зборах – «хто посідає місце в певній інституції» [там само, с. 68].

У постійному дискусійному полі сучасних комплексних досліджень громадянського суспільства та його рефлексії у світовій соціально-філософській та історико-філософській думці, серед широкого кола методологічних питань, завжди перебуває питання про те, коли, власне вперше виникає громадянське суспільство (а чи хоча б його елементи). Адже відповідь на нього, у свою чергу, детермінована розумінням тим чи іншим автором самого концепту «громадянського суспільства».

Оскільки у сучасному науковому дискурсі співіснує велика кількість різноманітних підходів до трактування сутності громадянського суспільства, його структури, елементів, функцій, взаємовідносин із державою та інших принципових питань, то, відповідно, питання нижньої хронологічної межі формування громадянського суспільства, теж не може залишатися осторонь від цих дискусій, тому серед філософів, звичайно ж, не може бути єдності думки зі вказаної проблеми. Як наслідок, ми отримуємо різні погляди щодо того, з якого саме періоду світової історії можна говорити про початок формування громадянського суспільства і також, таким чином, про початок спроб теоретичного осмислення цього процесу.

Вправа 9. Прочитайте текст. Укладіть термінологічний словник.

До аналізу категорії особистості

Що ж за якість становить особистість? Звертаючись у пошуках відповіді на поставлене питанням до психологічної літератури, включно з дуже авторитетними джерелами, ми виявляємо, що пропонувані дефініції часто-густо не мають майже нічого спільного.

Власне, цю ситуацію усвідомили у світовій психології.

Можливість формулювання й використання якогось «сутнісного визначення особистості» ще раз підкреслює складність об'єкта психологічних досліджень.

Наведу одну з дефініцій – характерну для багатьох радянських і пострадянських джерел. Згідно з нею, особистість – це визначувана включеністю у соціальні зв'язки системна якість індивіда, яка формується у спільній діяльності та спілкуванні.

Наприклад, Лазурський відзначав переважну роль біологічних чинників у становленні ендопсихіки і таку ж роль соціальних чинників щодо екзопсихіки. Він, однак, не абсолютизував цього співвідношення, застерігаючи, що було б неправильно думати, ніби всі ендо-риси, є природженими, тоді, як екзо-риси цілком зводяться до відбитку, що його накладають на людину виховання та зовнішнє середовище. Мазурський звертав увагу, зокрема, на часті випадки, коли виховання і зовнішні умови значною мірою сприяють посиленню й подальшому розвитку такої ендо-риси, яка без них би заглохла і залишилася б нерозвинutoю.

Серед західних учених з ідеями, близькими до ідей Лазурського, виступив у середині ХХ століття німецький психолог Ф. Лерш.

Його концепція «побудови особи» розглядає душевне життя у подвійному розумінні цілісності: з одного боку, в його перебігу у світі – в «горизонтальному» комунікативному переплетенні особи з її світом, а з іншого – як «вертикальну» єдність, що існує всередині кожної особи і має власну будову.

Тож, виходить, давно є всі підстави відмовитися від однобічних визначень особистості. Утім, сказати так було б не зовсім точно. Адже наведені вище визначення, оцінені шойно, як однобічні, описують не якісь вигадані дослідниками предмети, а системи, що відіграють істотну роль у бутті людини. Річ лише в тім, що ці системи, фактично, вже були раніше описані Лазурським та Лершем як підсистеми особистості.

При всьому цьому залишається питання: яким чином усе ж таки охарактеризувати особистість як цілісність з погляду, передусім, її провідної функції? Ось один із варіантів, сформульований Д. Леонт'євим: «... під філософським кутом зору, особистість – це здатність людини бути автономним носієм загальнолюдського досвіду та історично вироблених людством форм поведінки й діяльності». Автор при цьому пояснює, що кожна людина здатна освоїти, зрозуміло, лише невеличку частку вказаного досвіду.

Хоч визначення Д. Леонт'єва наче лаконічне, його, на мій погляд, можна ще скоротити. Зробити це не складно: досить лише фразу «загальнолюдський досвід та історично вироблені людством форм поведінки й діяльності» замінити словом «культура» (адже і Л. Виготський писав: «Ми схильні поставити знак рівності між особистістю дитини та її культурним розвитком»). Тоді виходить, що особистість – це здатність людини бути автономним носієм культури.

Тут, порівняно з формулюванням Леонт'єва, досягнуто деякого удосконалення як форми визначення і змісту. Адже словосполучення загальнолюдського досвіду та історично вироблених людством форм поведінки й діяльності безпосередньо віддзеркалює тільки одну із двох сторін сутнісного змісту культури, а саме, соціальну пам'ять, що ж до другої сторони – соціально значущої творчості, то вона, принаймі явно, визначенням Д. Леонт'єва не враховується.

Проте наразі нас більше цікавить інше питання: чи не зводить Л. Виготський у шойно наведеній цитаті особистість до екзопсихіки? Відповідь має бути негативною.

Адже наведені визначення особистості вказують лише на її головну функцію, вони не окреслюючи ані структури особистості, ані механізмів її функціонування, ані чинників та закономірностей її розвитку.

Утім, запропоноване визначення особистості, як здатності людини бути автономним носієм культури, може бути адекватним лише за умови, що ми скористаємось найширшим розумінням поняття культури.

Річ у тім, що хоча це поняття дедалі ширше застосовується в психології, але зазвичай у дещо звуженому ракурсі і здебільшого у множині, коли головну увагу приділяють психологічним аспектам відмінностей між культурами. Значущість – і суто пізнавальна, і практична, соціальна – вивчення таких відмінностей не підлягає сумнівам.

Але варто пам'ятати філософську тезу про доцільність розгляду найрізноманітніших об'єктів у єдності всезагального, особливого та індивідуального. Тож співставлення різних етнічних та виділених за іншими критеріями особливих культур має поєднуватись із розглядом всезагальної людської культури, з одного боку, та втіленням культури в індивіді – з іншого.

При цьому загальногуманітарна категорія культури виявляється вельми важливою не лише для соціальної та етнічної, але для всіх галузей психології людини. Ця категорія виявляється при цьому найтісніше пов'язаною з категорією особистості, яка саме й репрезентує здатність індивіда бути автономним носієм культури (*Г. Балл*).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

ТЕМА 3.1 КУЛЬТУРА УСНОГО ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ

Вправа 1. Прочитайте пропонування текст промови учасника Інтелектуального форуму України. Визначте:

- стиль мовлення, у якому написана промова;
- тему доповіді;
- її основну мету;
- композиційні складові промови.

Вправа 2. Випишіть із тексту цитату, яка, на вашу думку, найчіткіше передає зміст доповіді.

Сучасна науково-технічна революція, формування інформаційного суспільства, процеси глобалізації перетворили розум на головну рушійну силу суспільного поступу. Нині інтелектуальний капітал – це найважливіший, я б навіть сказав, єдиний ресурс нації, здатний забезпечити її майбутнє. І зрозуміло, що розбудова економічного потенціалу нашої держави, формування в Україні громадянського суспільства, духовне зростання залежать передусім від об'єднання зусиль інтелектуальної еліти.

Проте інтелектуальний капітал нації – це не просто сума здобутків яскравих особистостей – політичних і державних діячів, учених, освітян,

митців, промисловців. Це складний, багаторівневий феномен. Він потребує постійної підтримки з боку суспільства й держави, дієвого піклування про стан науки, освіти, соціально-культурної сфери. Спільними зусиллями ми повинні подбати про його збереження й розвиток, а головне, – про ефективне використання, широке впровадження інтелектуальних здобутків у практику економічного, суспільно-політичного, духовно-культурного життя. І необхідною умовою для цього є розвиток безпосередніх зв'язків інтелектуальних осередків – науково-технічних, культурно-освітніх – із владними структурами й громадсько-політичними організаціями.

Заради забезпечення національних інтересів ми повинні об'єднати нашу енергію, наші прагнення й наші творчі можливості. Маємо взяти на озброєння перевірені практикою громадські форми цієї відповідальної роботи й формувати нові підходи, як того вимагає час.

Із задоволенням зазначу, що протягом останніх років на арену суспільно-політичного життя сміливо вийшло нове покоління патріотично налаштованих людей, які завдяки своєму інтелекту та діловим якостям не лише утвердилися як яскраві особистості, а й прокладають нові шляхи суспільного поступу. З'явилися також нові для нашого суспільства громадські організації, які почали відігравати вагомую роль у підтримці та розвитку науки, освіти й культури в нашій країні. Серед них Фонд інтелектуальної співпраці «Україна XXI століття», який став головним ініціатором нашої сьогоднішньої зустрічі.

Упевнений, що наша робота стане важливим кроком у єднанні потенціалів влади і української інтелектуальної еліти заради єдиної справи на благо Батьківщини (*За Б. Патеном*).

Вправа 3. Прокоментуйте наведене висловлювання.

Промова – це подорож з певною метою, і шлях цей необхідно нанести на карту. Людина, яка вирушає невідомо куди, зазвичай там врешті-решт і опиняється (*Д. Карнегі*).

У голові в нього був справжній вінегрет, і такий самий вигляд мало те, чим він нас приголомшував. Спочатку він подав морозиво, а після нього – суп. Наступними стравами виявилися риба й горіхи (*Д. Карнегі*).

Вправа 4. На семінарі з дисципліни «Вікова психологія» ви отримали завдання – підготувати доповідь на тему «Методи вікової психології». Складіть вступ і висновки до цієї промови.

Вправа 5. Ознайомтеся з пропонованим текстом. Про яку проблему в ньому йдеться? Підготуйте усний переказ тексту.

За чистоту мови

Питання мови – це питання майстерності. Стало аксіомою, що у видатних художників слова мова багата, добірна, барвіста. Це не тому, що письменник дуже добре знає мову, – лінгвісти й викладачі мови могли б знати її краще, – а тому, що письменник, намагаючись відтворити півтони й нюанси, дошукується найточнішого слова, ворухить всю лексику, піднімає всі мовні скарби. В

канцеляриста такої потреби нема, нема такої потреби і в того письменника, який, не завдаючи собі клопоту всякими тонкощами, абияк викладає зміст свого задуму. Хай хоч як він знає словник – лексикон його буде убогий, сірий: де нема живопису, там нема й палітри. Краса мови не є якась самодостатня категорія, вона визначається призначенням мови – точно передавати думку, тон, настрій. Точність художнього слова означає його емоційну насиченість, його високий коефіцієнт корисної дії, а це в мистецтві і є краса.

З цих засад доводиться розглядати й такі огріхи в мові, як незаконні фразеологічні й лексичні русизми. Вони можуть траплятися на всякому рівні художньої майстерності, і в О. Гончара чи Ірини Вільде їх не менше, ніж у всіх інших авторів «Бібліотеки». Читач сприймає їх як прикрі друкарські помилки, що, проте, не знімають багатства мовної палітри.

Які-небудь «чорт забирай», чи «осунувся» (змарнів), чи «гребішок», «чекай плакати» псують звучання, а не внутрішню суть абзацу. Головне лихо засміченості в тому, що русизми часто фігурують в інших значеннях і, як неточне слово, затемнюють зміст або й порушують художню правду. Хлопець не скаже, обнявши дівчину: «Славна росте комусь невісточка» (сноха), бо чого б йому ставати в роль свекра. Дехто вживає по-російському частку «ж» – в значенні протиставлення (он ушел, я же остался), і ця частка заплутує фразу, бо звучить як «ведь».

Псують текст і слова газетних зведень: «свиноматка принесла поросят». Не кажучи вже про те, що по-українському свиня не приносить, а приводить поросят, в літературі раз у раз трапляється бачити замість свиней – свиноматок, замість коней – конематок, замість череди на лузі – поголів'я, хоч поголів'ю нічого робити на пасовиську, бо це звітне поняття, це певна кількість одиниць, а не жива худоба.

Письменникові доводиться бути художником усіх жанрів – і портретистом, і пейзажистом, і мариністом, й анімалістом, коли треба намалювати череду, а поголів'я малюється тільки в діаграмі, не в художньому творі (*Л. Костенко*).

Вправа 6. Підготуйте промову, враховуючи основні принципи її складання й вимоги до структури таких текстів:

- «Причини виникнення дитячої психології як науки»;
- «Методи дослідження дитячого мислення»;
- «Становлення міжособистісних стосунків в ранньому онтогенезі»;
- «Взаємозв'язок процесів навчання, виховання і розвитку».

Підготуйтеся до виголошення складеної промови перед аудиторією. Урахуйте вимоги й правила виголошення промов.

Вправа 7. Напишіть, чи важливими, цінними для вас є наведені нижче висловлювання про мову, її роль у подальшій професійній діяльності:

А. Чудова думка втрачає всю свою цінність, коли вона погано висловлена (*Вольтер*).

Б. Навчатися гарної, спокійної, інтелігентної мови треба довго й уважно, прислуховуючись, помічаючи, читаючи, вивчаючи (*Д. Лихачов*).

Вправа 8. Прочитайте наведений текст. Прокоментуйте, чи достатньо аргументована думка автора; чи варто майбутньому фахівцеві взяти на озброєння такий риторичний прийом; чи є контраргументи.

*Жарти, гумор як більш дієвий засіб досягнення мети,
ніж погроза та її мовне забезпечення*

Певен, ви помічали, що тонкий гумор або жартівливі натяки надають навіть «важким» темам легкого, невимушеного характеру, створюють дружню атмосферу чи доброзичливо-критичний настрій у людей. Це безвідмовний спосіб обеззброювати людину у той самий момент, коли вона готова роздушити вас. У свою чергу, різкі, дошкульні висловлювання на адресу присутніх чи відсутніх, висміювання певних вад оточуючих людей, що дуже поширено серед працівників преси та політиків, призводить до напруженості у взаєминах і, оскільки зачіпає почуття, може згубно позначитися на подальшому спілкуванні. Отже, гумор, анекдоти повинні бути виваженими, доречними, невульгарними, до того ж вони мають супроводжувати розмову з безпосередністю й невимушеністю.

Чемна людина, яка володіє мистецтвом дотепності, не висміюватиме присутніх і не глузуватиме з їхніх вад. Справді, не достатньо бути дотепним. За Андре Моруа, варто бути вельми дотепним, щоб не стати надміру дотепним. До того ж гумор свідчить про людську гідність, стверджує перевагу людини над обставинами.

Принагідно згадаємо про одну з характерних ознак ментальності українців – «тонкий український гумор». Саме завдяки цьому оптимістично-скептичному погляду на життя українець помічає і, як правило, пробачає іншим певні природні та набуті вади людської натури.

В одному з московських видань початку ХХ століття під назвою «Україна та українці» також стверджується, що «характерною рисою малороса є природжена насмішкуватість, яка не полишає його і в найтяжчі хвилини», до того ж він не тільки кепкує над іншими, але й над самим собою, незважаючи інколи на надто сумне становище. Та якщо людина здатна сміятися над власними невдачами та бідами, глузувати з примхливої долі, то вона до кінця своїх днів зберігатиме гарний настрій, ще й сіятиме між людьми злагоду (*Із журналу*).

Вправа 9. Прочитайте текст. Схарактеризуйте основні етапи процесу консультування.

Технологія консультування

Специфіка роботи консультантів екстреної психологічної допомоги залежить від нестандартних емоційних станів, із якими звернувся клієнт (тут можна говорити про «пік» переживань людини, про актуальні на цей момент проблеми). Зважаючи на це, головне місце в роботі консультанта посідає

проблема стабілізації емоційного стану абонента, зняття «піку» переживань, після чого фахівець може працювати із самою причиною звернення.

Активне слухання – один із основних психологічних методів роботи телефонного консультанта, це професійна звичка, мистецтво, і не кожна емпатійна людина може стати хорошим слухачем та ефективно його використовувати у своїй роботі. Активне слухання передбачає повчальне й моральне ставлення.

Американські фахівці виокремлюють чотири основні прийоми, які є досить простими, але водночас потребують посиленого навчання:

1. Заохочення. Повинно бути мінімально вираженим і не директивним. Ця реакція необхідна для того, щоб донести її до абонента, зацікавити слухача й стимулювати до продовження діалогу: «Розумію», «Угу...», «Це цікаво...», «Будь ласка, продовжуйте...», «Що вам ще хотілося б розповісти?», «Ммм...». Заохочення не повинно відображати ставлення консультанта, його згоду чи незгоду, лише зацікавленість і місце перебування абонента. В очному психологічному консультуванні ситуація є протилежною – це схвалення невербальних дій: усмішки, доброзичливого ставлення, торкання руки чи доброзичливого нахилу.

2. Повторення чи перефразування. Повторення – це відтворення того, що сказав абонент, перефразування – спроба сказати те саме, але іншими словами. Загалом, необхідно уникати запитань, тому перефразувати краще, ніж ставити запитання, тоді абонент нічого не очікує, позбавлений можливості виправити консультанта, а консультант зможе вкотре перевірити правильність тверджень. Зазвичай, повторення останнього слова чи фрази містить згоду, схвалення співрозмовника. Як би це не здавалося просто, банально і навіть стомлююче, але повторення і перефразування без додаткової інтерпретації є найкращим способом тренування здатності чути все, що було зазначено, а від абонента – зворотний зв'язок про порозуміння. Варто враховувати, що активність слухання змінюється в процесі розмови, і щось зі сказаного можна пропустити чи недочути. Тож краще ще раз перепитати, щоб бути впевненим у правильності думки й дати можливість співрозмовнику відчувати, що ви зацікавлений слухач.

3. Віддзеркалення (чи рефлексія). Відобразити – означає визначити й виявити найважливіші почуття чи доброзичливі відносини, які абонент може не висловлювати, але вони прослідковуються в контексті його слів. Віддзеркалюючий консультант стає своєрідним відображенням і може показати абоненту те, чого той сам у собі не помічає. Таким чином, необхідно слухати не лише слова, а й тон, модуляції, експресію і манеру розмови. Важливо отримати від абонента якомога більше інформації і домогтися того, щоб він повірив консультанту та був готовий вийти за межі розпочатої розмови. Коли консультант відчуває, яке почуття приховує співрозмовник, йому необхідно повідомити, що він зрозумів суть справи. Після цього довіра співрозмовника зазвичай ще більше посилюється.

4. Узагальнення. Цей прийом дозволяє підсумовувати сказане. Зазвичай схвильований чи вражений співрозмовник може помітити, що під час розмови

було вже розглянуто декілька варіантів розв'язання проблеми. Під час узагальнення консультант допомагає абоненту зрозуміти себе й підвести до самостійного розв'язання проблеми.

Активне слухання передбачає:

- бажання консультанта вислухати й зрозуміти, що для вирішення проблеми йому необхідний час;
- бажання допомогти «тут і тепер», під час телефонного діалогу;
- щире прагнення прийняти почуття співрозмовника такими, які вони є на цей момент;
- віру в те, що людина сама може керувати своїми переживаннями та визначати власні рішення;
- розуміння, що емоційні прояви співрозмовника швидко минають: гнів може змінитися на зневіру, а лють перейти в надію;
- прийняття унікальності особистості співрозмовника з її почуттями, думками, прагненнями і, зокрема, шляхами виходу з психологічної кризи (*Із посібника*).

ТЕМА 3.2 ДОКУМЕНТ ЯК ОСНОВНИЙ ВИД ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Вправа 1. Закінчіть речення:

А. Документ – це...

Б. Реквізит – це...

В. Постійні реквізити друкуються...

Г. Змінні реквізити фіксуються ...

Вправа 2. Оберіть правильний варіант відповіді:

Штамп – це:

А. Сукупність реквізитів, розміщених у встановленій послідовності.

Б. Група реквізитів та їх постійних частин, відтворена на бланку документа як єдиний блок.

В. Аркуш паперу з відтвореними на ньому реквізитами, що містять постійну інформацію.

Вправа 3. За наведеними фрагментами визначте вид документа:

А. У зв'язку з відмовою роботи комп'ютерної техніки в приміщенні № 342-В прошу прислати фахівця для усунення неполадок.

Б. Прошу перевести мене на режим полегшених умов праці у зв'язку з отриманням другої групи інвалідності внаслідок виробничої травми.

В. У 2004 р. вступила до Політехнічного технікуму Конотопського інституту Сумського державного університету на будівельний факультет. Закінчила ПТКУСумДУ в 2008 р., отримала диплом молодшого спеціаліста за фахом «Інженер-будівельник».

Із 2008 р. і до цього часу працюю техніком-конструктором ПП «Проект-Сервіс».

Г. Освіта: 1987–1992 рр. – філологічний факультет НПУ ім. М. П. Драгоманова.

1992–1995 рр. – аспірантура при Інституті української мови НАН України, кандидатська дисертація на тему «Засоби стандартизації мови ділових паперів». Маю науковий ступінь кандидата філологічних наук.

Досвід: 1995–1999 рр. – газета «Освіта» (м. Київ), літературний редактор.

Із 2000 р. – видавництво «Орбіта» (м. Київ), головний редактор.

Д. Доводжу до вашого відома, що Григоров Мартин Васильович, токарь 6-го розряду, був відсутній на роботі з 16 серпня 2014 р. по 16 січня 2015 р. у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю.

Е. Ми, студенти групи ФК-4, 16 травня 2013 року не з'явилися на заняття з дисципліни «Фінанси зарубіжних корпорацій» у зв'язку з тим, що відвідували Одеський музей нумізматики.

Ж. Просимо виконати перевірку двох пристроїв (ГПНВ-4с і ГПНВ-4сII) із визначення міцності бетону за ДСТУ 22690-95.

Оплату гарантуємо.

И. Мартиненко Б. М. запропонував поділити студентів на підгрупи, визначити кожному завдання й години роботи на ділянці.

Приходько С. Ф. зазначив, що необхідно підготувати рослини й реактиви до початку практики.

К. УХВАЛИЛИ: надати Мірошніченкові О. Ю. путівку до санаторію «Дніпро».

24 лютого 2015 р.

Оригінал підписали:

Л. Майно, майнові права та обов'язки ВАТ «Павлівський м'ясокомбінат» переходять до правонаступника в особі ВАТ «Дніпрорудненський м'ясопереробний комбінат» згідно з актом передавання, після закінчення терміну для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог.

Телефон для довідок: (6132) 2-22-64.

Адміністрація

М. Науково-практична конференція відбудеться в актовому залі Будинку вчителя (вул. Володимирська, 57) 30–31 жовтня 2014 р. Початок о 12.00.

Всеукраїнське товариство «Просвіта»

Н. Я, Остапенко Вікторія Георгіївна, яка мешкає за адресою: м. Харків, вул. Пушкінська, 34, кв. 112, паспорт АА № 123456, виданий Київським ХМУ УМВС України в Харківській обл. 2 лютого 2000 р., отримала в тимчасове користування від Потапчука Ігоря Володимировича 1 (один) мобільний телефон «Vertu Ascent» вартістю 146 000 (сто сорок шість тисяч) гривень.

П. 1. Відповідно до Договору підряду № 134 від 12 листопада 2014 р. Виконавець передав, а Замовник прийняв ремонтні роботи у приміщенні, що належить ЗАТ «Корал», за адресою: вул. Братиславська, 12-а, корп. 2, м. Київ.

2. Стосовно кількості та якості послуг Сторони претензій одна до одної не мають.

Р. Продавець передає у власність, а Покупець приймає і зобов'язується

оплатити на нижче викладених умовах квартиру за номером 39 (тридцять дев'ять) у будинку за номером 24 (двадцять чотири) по проспекту Миру в місті Києві.

Квартира складається з однієї житлової кімнати. Площа квартири, що відчужується, становить: загальна – 45,80 м² (сорок п'ять цілих вісімдесят сотих), житлова – 17,80 м² (сімнадцять цілих вісімдесят сотих).

С. До самостійної роботи відповідального за зберігання хімічних, легкозаймистих та інших небезпечних і шкідливих речовин та матеріалів допускаються особи не молодші 18-ти років, які пройшли медичне обстеження і не мають медичних протипоказань під час роботи зі шкідливими й небезпечними речовинами і матеріалами, пройшли спеціальне навчання з безпечних правил поведінки зі шкідливими та небезпечними матеріалами, вступний інструктаж з охорони праці, інструктаж на робочому місці та інструктаж з пожежної безпеки.

Вправа 4. виправте помилки, допущені у пропонуваніх словосполученнях, що вживаються в текстах документів. Запишіть правильні варіанти.

Адреса місця проживання, бути на хорошому рахунку, в деякій мірі, данні представлені в таблиці, довірене лице, зсувати з посади, існуючі проблеми, лоскотне становище, матеріалістична відповідальність, оцінювати по гідності, папір нероботоздатності, не дивлячись на, проживає за адресом, рахувати що, управлінчеські рішення.

ТЕМА 3.3 ДОКУМЕНТАЦІЯ З КАДРОВО-КОНТРАКТНИХ ПИТАНЬ

Вправа 1. Прочитайте тексти. Знайдіть помилки в оформленні документа. Визначте, які це документи за походженням і складністю. Запишіть виправлений варіант:

А.

Директору ВАТ «Промінь»
О. С. Нечипоренку
Симоненка І. Т. (мешкаю за
адресою: м. Харків
вул. Короленко 22 кв. 15)

заява.

Прошу зарахувати мене на роботу в відділ у справах фінансів.

До заяви додається:

копія диплома,

автобіографія.

4.05.2024 р.

підпис

/Симоненко Іван/

Б.

Іваненку О. І.
Директорові АТ «Мрія»
Майстренко Марини
Петрівни, яка проживає за
адресою: м. Харків,
вул. Сумська, кв. 10,
т. 707-51-99

Заява.

Прошу прийняти мене на посаду діловода з 01.09.2023 р. на час декретної відпустки та відпустки по догляду за дитиною віком до трьох років Максимової С. Б.

Прошу прийняти мене на посаду діловода строковим трудовим договором з 01.09.23 р. по 01.09.2023 р.
25.08.2023 р.

Майстренко М. П.

До заяви додаю:

- 1) трудову книжку;
- 2) автобіографію;
- 3) листок обліку кадрів, 2 фотографії;
- 4) копію паспорта;
- 5) медичну довідку (у необхідних випадках);
- 6) копію ідентифікаційного коду;
- 7) 2 фотографії.

Вправа 2. Оформіть заяву, у якій Макаренко Ірина Максимівна просить допустити її до участі в конкурсі на заміщення вакантної посади завідувача кафедри культурології Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

Вправа 3. Відредагуйте тексти заяв. Запишіть правильні варіанти:

А. Прошу допустити мене до здачі літньої сесії без заліку з математики. Залік не складено вчасно через поважну причину.

Б. Я, Кисленко Лілія Михайлівна, дуже прошу Вашого дозволу прийняти мене на навчання за спеціальністю менеджмент організацій міського господарства.

В. Прошу Вас надати мені кредит у розмірі двох тисяч гривнів на 12 місяців.

Г. Прошу відпустити мене у відпустку на 10 днів без збереження заробітної плати, бо у мене буде екзаменаційна сесія з 15 по 20 червня 2023 року.

Д. Прошу надати мені відпустку за свій особистий рахунок на 24 дні з 10 липня по 2 серпня 2023 року, для санаторного лікування.

Е. Прошу прийняти мене на роботу менеджером з продаж.

Вправа 4. Оформіть документ, у якому висловлено прохання про надання відпустки без збереження заробітної плати.

Вправа 5. Запишіть у формі давального відмінка однини:

Йосипів Артем Григорович, Тихохід Любомир Валентинович, Хміль Василь Павлович, Кабиш Микола Петрович, Шеховець Сергій Володимирович, Сніжко Олег Ілліч, Засуха Федір Кирилович, Дейнека Яніна Вадимівна, Чечуга Марина Георгіївна, Кривошия Оксана Василівна.

Вправа 6. Відредагуйте речення, що можуть бути використані під час формулювання мети резюме:

А. Розвинути нову ділянку компанії по виробництву й продажу меблів – офісні меблі та устаткування.

Б. Заснувати дистриб'юторську мережу компанії по виробництву й продажу меблів.

В. Отримати посаду фінансового аналітика в крупній виробничій організації.

Г. Особливо зацікавлений в підготовці журнальних статей, редагуванні й аналізі технічної інформації та матеріалів по технічному навчанню.

Д. Отримати посаду асистента по зв'язках з громадськістю, включаючи публікації, підготовку прес-релізів, фотографій та дайджестів.

Е. Хочу отримати перспективну посаду в міжнародній, швидко зростаючій зростаючій компанії.

Ж. Хочу отримати посаду, яка допоможе мені реалізувати мої творчі і інтелектуальні здібності.

Вправа 7. Укладіть хронологічне і функціональне резюме від свого імені. Визначте посаду, на яку б ви могли претендувати з огляду на ваш освітньо-кваліфікаційний рівень.

Вправа 8. Прочитайте документ. Відредагуйте текст автобіографії, запишіть, дотримуючись правил оформлення. Укажіть особливості помилок:

А. Автобіографія

Я, Гайденко Наталія Василівна, народилася 10 січня 1991 року в м. Харкові, в родині службовців. Батьки працюють в ВО «Стимул», батько – Д'ячук Віталій Іванович – інженер-конструктор, мати – Д'ячук Інна Дмитрівна – інспектор відділу кадрів.

В 2008 році я закінчила зош № 10 і поступила в ПТУ-12, яке закінчила в 2000 році за спеціальністю секретар-друкарка із знанням оргтехніки. Після закінчення училища була направлена на роботу в машбюро заводу «Імені Малишева» на посаду друкарки. В 2012 році переведена на посаду старшої друкарки, а в 2014 – завідуючою машбюро. В 2012 році зайняла перше місце в конкурсі професійної майстерності робітників служби документації. В 2013 році вступила на заочно до Університету міського господарства за спеціальністю менеджмент організацій і змінила місце роботи, працювала помічником керівника торговельної компанії «Євростиль». Після закінчення університету в 2018 році влаштувалася на роботу до компанії «Аква» на посаду керівника-секретаря аналітичної обробки інформації.

Заміжня. Чоловік – Гайденко Максим Вікторович, 1985 року народження, працює маркетологом у будівельній компанії «Житлобуд 1».

Моя домашня адреса: 61101, м. Харків, вул. Іванова, 15 кв. 4.

10.08.23

(підпис)

/Гайденко Н./

Б.

Автобіографія.

Я, Козачук Олексій Андрійович народився 10 серпня 1992 р. в м. Ізюм.

В 1998 р. пішов в перший клас загальноосвітньої школи № 1 в м. Ізюм. Під час навчання в старших класах приймав участь в обласних олімпіадах по англійській мові і історії. Також приймав участь в спортивних змаганнях по футболу. В 2009 р. закінчив одинадцятий клас з срібною медаллю.

Мій батько, Козачук Андрій Олексійович народився 15.05.1967 р. На цей час працює підприємцем.

По закінченню школи вдало здав зовнішнє тестування і поступив в Харківський Національний Економічний Університет імені Семена Кузнеця на Факультет міжнародної економіки, де нині і навчаюсь.

27.11.2023 р.

Вправа 9. Напишіть резюме Сасенко Вікторії Вікторівни на заміщення вакантної посади психолога.

Вправа 10. Відредагуйте сталі вислови, уживані в тексті автобіографії:

А. Поступити в інститут, зайняти перше місце в олімпіаді, одержати спеціальність викладач французької мови, вступити на курси по інформатиці, працювати на посаді фельдшер-лаборант, навчатися на юридичному факультеті на спеціальності, моя сім'я складається з чотирьох чоловіків: я, мати, батько, брат, я займаюся мовою програмування.

Б. В 2020 році я вступив у Національний Авіаційний Університет, де навчаюся до теперішнього часу. В 2021 році поступив до Харківського національного університета на економічний факультет, зараз являюся студентом 1 курсу. На протязі 2019–2023 вчився на юриста в університеті, який закінчив з гарними показниками.

Вправа 11. Знайдіть помилки в оформленні характеристики. Відредагуйте текст. З'ясуйте відмінності у значеннях слів *програмний – програмовий, відношення – ставлення, відносини – взаємини – стосунки.*

Характеристика

Суботіна Маргарита Віталіївна
студентка будівельного факультету
Національного університету міського
господарства імені О. М. Бекетова,
2005 року народження

Суботіна М. В. за час навчання в даному університеті проявила себе чесною, здібною, добросовісною, старанною студенткою, має високий рівень у навчанні, активна на заняттях, уміє працювати самостійно, гарно сприймає програмовий матеріал.

Студентка виявляє доброту та чуйність. Вихована, чемна, життєрадісна. До старших людей відноситься з повагою. Користується авторитетом серед товаришів.

Активна у суспільно корисливій діяльності. Має почуття громадянського обов'язку до неї. Користується авторитетом педагогічного колективу. Добросовісно виконує дані їй доручення.

Характеристика подається для визначення рейтингу студентки.

Куратор академічної групи: (підпис) Зимко П. Н.
27.06.23

Вправа 12. Знайдіть помилки в оформленні характеристики. Відредагуйте і запишіть, дописавши відсутні відомості. Укажіть особливості помилок.

Характеристика
видана студентці 5 курсу
Харківського Національного університета ім. В. Н. Каразіна
Шупляковій Ірині Дмитрівні 1995 року народження,
освіта – середня спеціальна

Пані Шуплякова Ірина Дмитрівна, студентка 5 курсу, яка навчається за спеціальністю «Міжнародні економічні відносини» успішно проходила перекладацьку практику у Посольстві республіки Ліван з 14.03.22 по 14.04.22 року. Вона виконувала переклади з української мови на англійську мову дипломатичних нот та економічних листів різного характеру.

Зарекомендувала себе як уважна та старанна студентка. Практика оцінена на відмітку «відмінно».

Посол республіки Ліван в Україні
15.04.22

Юссеф Садака

Вправа 13. Відредагуйте речення з тексту характеристики:

А. Проявив себе як викладач, досконало знаючий свою справу.

Б. Користується авторитетом колег.

В. Характеристика видана в аспірантуру Харківського юридичного університету.

Г. Фахом секретаря-референта оволоділа в повному обсязі.

Д. У червні року Степановим С. С. було закінчено навчання в університеті «ХАІ», одержавши диплом за фахом «Інформаційні технології».

Е. Постійно підвищує свій професіональний рівень.

Ж. Володіє високим рівнем психологічної культури.

Вправа 14. Напишіть рекомендаційний лист. Чим рекомендаційний лист відрізняється від характеристики?

Вправа 15. Утворіть форму знахідного відмінка однини чоловічих прізвищ. Сформулюйте правила, за якими відмінюються прізвища в українській мові.

Кутній, Лимар, Леньо, Яхно, Горобець, Пономарів, Шуль, Півторадні, Слабуха, Тарцюра, Музика, Лебідь, Сало, Поштар, Корнило, Назарок, Курилів, Гриців, Гудзій, Закусило, Щука.

Вправа 16. Відредагуйте текст відповідно до норм сучасної української літературної мови, добираючи з дужок найбільш точне слово.

У відповідності із статтею КЗоТ України трудовий контракт повинен (підписуватися, укладатися, складатися) в писемній формі.

При укладанні контракта (рекомендується, дається порада) указувати основні (домовленості, умови):

– місце роботи (назва підприємства, куди (береться, приймається, зараховується) працівник, його адреса;

– конкретну роботу з певної спеціальності чи (місця, посади, поста, профілю);

– дату початку роботи і її закінчення, якщо укладається (спільний, негайний, терміновий, невідкладний, екстрений, першочерговий, надтерміновий) трудовий контракт.

Вправа 17. Чи можна вважати людину знавцем української мови, якщо вона так переклала синтаксичні конструкції? виправте помилки, уникайте калькування з російської мови.

В значительной степени – в значній мірі; бывший директор – бувший директор; быть на хорошем счету – бути на хорошому рахунку; подъем уровня производства – підйом рівня виробництва; работать на общественных началах – працювати на суспільних началах; приступать к производству – приступати до виробництва; рассмотрим следующие вопросы – розглянути слідуочі питання; самый лучший результат – самий кращий результат; профессиональный уровень – професіональний рівень; трудовые споры – трудові суперечки; находится в прекрасной форме – знаходиться в прекрасній формі; занимают призовые места – займати призові місця; допускать возможность – допускати можливість; соискатель ученой степени – співшукач ученої ступені; понести убытки – понести збитки; считать необходимым – рахувати за необхідне; выполнить большой объем работы – виконати великий об'єм роботи; относится к языку – відноситися до мови; принять следующие решения – прийняти наступні рішення.

Вправа 18. Побудуйте і запишіть словосполучення із самостійно дібраними іменниками, відповідаючи на питання. Чи змінюється значення словосполучення зі зміною прийменника у кожній групі:

– навчаючись (з якою метою?) – задля, для, заради;

– зустрінемося (коли?) – у, на, наприкінці, по, після, о (об), напередодні, під час, протягом, упродовж;

– виконати (всупереч чому?) – незважаючи на, попри, всупереч, наперекір, незалежно від.

ТЕМА 3.4 ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ

Вправа 1. Прочитайте заголовки звітів. Відредагуйте їх, якщо потрібно, допишіть відсутні відомості:

А. Про проведення тижня українського кіно у м. Києві голови Спілки українських кінематографістів з 14.01.2024 до 20.01.2024.

Б. Студентки факультету економіки та підприємництва Семеног Наталії Ігорівни.

В. Харківської гімназії за 2022–2023 навчальний рік.

Г. Про виробничу практику студента Харченка Р. Б..

Д. Про результати літньої екзаменаційної сесії за 2024 рік.

Е. Студентки 3 курсу Вакуленко Наталії про виробничу практику, що проходила у ПП «Імпульс» з 1 березня по 9 квітня 2023 року.

Вправа 2. Запишіть речення відповідно до правописних норм. Укажіть особливості помилок.

Згідно з планом кафедри, було проведено заняття та подано для обговорення плани конспекти занять.

Упродовж звітнього періоду, відвідували відкриті заняття викладачів кафедри.

За час педагогічної практики проводила позакласну роботу зі спеціальності, лінгвістичну вікторину, тиждень української мови.

Практика допомогла виробити практичні уміння й навички проведення уроків різних типів, перевіряти будь-які види письмових робіт.

Педагогічна практика поглибила і закріпила знання здобуті в університеті з фахових психологопедагогічних дисциплін, випробувати себе, як класний керівник.

Вправа 3. Напишіть звіт про проведену науково-практичну конференцію студентів вашого університету.

Вправа 4. Складіть звіт про роботу студентської ради факультету, використовуючи безособові форми на -но, -то, утворені від поданих дієслів.

Переобрати, прийняти, узгодити, призначити, схвалити, взяти, затвердити.

Вправа 5. Складіть документ, у якому обґрунтовано потребу передплати фахових періодичних видань.

Вправа 6. Проаналізуйте фрагменти пояснювальних записок. Виправте помилки.

Я, студентка Коваль О. В., не змогла вчасно приступити до занять 4 лютого 2023 року.

Займаючи посаду старости, я зіткнувся з проблемою катастрофічної нестачі аудиторії для проведення практичних занять.

Вважаю необхідним прийняти щодо Сидорової С. С. сурові міри дисциплінарної відповідальності.

У відповідності з Вашим дорученням мною перевірено стан підготовки вузів до нового 2023–2024 учбового року.

Вправа 7. Знайдіть помилки в оформленні пояснювальної записки. Відредагуйте текст, обґрунтуйте виправлені помилки.

Декану університету
ім. О. М. Бекетова
пану Іллі Писаревському
від студента групи ГОТ-2023-1
Бойко Миколая Віталійовича

Пояснювальна записка.

Я, студент М. В. Бойко, не був присутнім на заняттях 15 квітня завдяки хворобі. Справка № 18-05/106, видана травматологом, що працює в поліклініці № 20 м. Харкова паном Середя С. Г. 16.04.24, прикладається.

07.04.24 р.

(підпис)

Бойко Микола

Вправа 8. Відредагуйте типові мовні звороти, що вживаються в службових записках. Складіть з ними речення, ускладнені відокремленими обставинами чи означеннями.

Прийняти міри, ігнорувати думку, заслуговувати увагу, при таких обставинах, при аналізі подій, завідувач кафедру, учбовий відділ, по власній ініціативі відстаючі студенти, співставляти факти, діючий закон, слідуючі питання.

Вправа 9. Оберіть правильний фрагмент протоколу:

а) Порядок денний:

1. Про виробничу практику студентів II курсу в музеї.
2. Стан успішності студентів II курсу в I семестрі 2023–2024 навч. року.

б) Порядок денний:

1. Про виробничу практику студентів II курсу в музеї.
2. Про стан успішності студентів II курсу в I семестрі 2023–2024 навч.

року.

в) Порядок денний:

1. Проведення виробничої практики студентів II курсу в музеї.
2. Стан успішності студентів II курсу в I семестрі 2023–2024 навч. року.

Вправа 10. Виправте помилки в оформленні документа. Відредагуйте текст, укажіть особливості помилок. З'ясуйте особливості поєднання виділених слів.

ПРОТОКОЛ № 11

Проведення виробничої наради
з працівниками НВК «Лідер»

Від «23» серпня 2023 р.

Присутні: 6 вчителів, 3 вихователі ГПД, заступник з НВР Санкова І. Т., завхоз Супрун Г. Ф.

Відсутні: помічники вихователів.

ПОВІСТКА ДЕННА:

1. Дотримання правил внутрішнього трудового розпорядку.
2. Затвердження графіків роботи працівників.
3. Готовність НВК до нового навчального року.
4. Технічний стан закладу.

ВИСТУПИЛИ:

1 питання. Директор Троцька Л. В. *повідомила* всіх працівників під особисту розписку правила внутрішнього трудового розпорядку.

2 питання. Заступник директора з НВР Санкова І. Т. поінформувала учасників наради про графік роботи закладу.

3 питання. Доведено до відома присутніх, що заклад повністю готовий до нового навчального року, про що свідчить акт готовності закладу, наданий районним управлінням освіти.

4 питання. Супрун Г. Ф. довела до відома присутніх про технічний стан закладу.

Технічний стан в закладі в задовільному стані.

УХВАЛИЛИ:

1. Прийняти та виконувати Правила внутрішнього трудового розпорядку без доповнень та зауважень.
2. Затвердити графіки роботи, запропоновані адміністрацією.
3. Звернутися з проханням до районного управління освіти про надання допомоги у вирішенні питань технічного стану.

Секретар:

Пятецька Л.

Вправа 11. Відредагуйте текст, допишіть реквізити, яких бракує. Визначте, який це документ: а) за походженням; б) за місцем виникнення; в) за призначенням; г) за формою.

Протокол
загальних зборів студентів II курсу

11.10.2023.

Голова: Павленко О. В.

Присутні: декан факультету доц. Рищенко Т. Д., доц. Усачова О. Ю., студенти II курсу.

Повістка денна:

Про підготовку до зимової сесії.

Про дисципліну та успішність студентів II курсу.

Слухали: Виступ старости групи Антонова О. С.

Ухвалили: До 20.12.2023 р. ліквідувати всі негативні оцінки.

Голова

Павленко О. В.

Секретар

Шовкун О. Д.

Вправа 12. Складіть короткий протокол зборів студентів вашої групи, розмістивши подані реквізити відповідно до правил і додавши необхідні відомості.

Протокол; голова; порядок денний; звіт голови профгрупи за 2021 рік; секретар; слухали; різне; про надання гуртожитку; ухвалили; підписи; дата; номер; про обрання делегатів на звітні профспілкові збори студентів університету; виступили.

Вправа 13. Проаналізуйте наведені нижче складові витягу з протоколу, відредагуйте і запишіть виправлений варіант, укажіть особливості помилок.

Витяг з протоколу № 7 засідання вченої ради Національного університету імені О. М. Бекетова від 21 червня 2023 року.

Витяг № 4 з протоколу засідання кафедри історії України про обрання делегатів на міжнародну наукову конференцію в м. Київ.

Вправа 14. Напишіть витяг з протоколу засідання студентського наукового гуртка, який ви відвідуєте:

- а) про затвердження тем наукових робіт;
- б) про рекомендацію наукових робіт до участі у студентській науковій конференції.

Вправа 15. Прочитайте документ. З'ясуйте, яких реквізитів не вистачає, відредагуйте текст і запишіть, дотримуючись правил оформлення.

Довідка

Дана довідка видана для підтвердження того, що Щкуратівський С. В. дійсно проживає і зареєстрований в м. Мерефі по адресу: бул. Квітки-Основ'яненко, 7, кв. 51.

Вона видається по місцю вимоги.

Начальник ЖЕКУ

Л. С. Марчук

(підпис)

Вправа 16. Відредагуйте текст довідки. Поясніть особливості відмінювання прізвищ.

Видана Дядик Вадимові Павловичу в тому, що він являється студентом 5 курсу факультету менеджменту.

Видана Яковенко Сергію Олексійовичу в тому, що він проживає по адресу: м. Люботин, вул. Садова, 15, займає жилу площу 32 квадратних метрів.

ТЕМА 3.5 ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВІ ДОКУМЕНТИ

Вправа 1. Оберіть правильний варіант відповіді:

А. Доручення – це:

- 1) письмове повідомлення, за яким окрема особа чи організація надає право іншій особі чи організації від її імені здійснювати певні юридичні дії або отримувати матеріальні цінності;

2) документ, у якому засвідчують той чи той факт; підтверджують одержання листів, переказів, цінних паперів:

3) документ, який пишуть на підтвердження певних умов, зобов'язань.

Б. Письмове підтвердження певної дії (передавання й отримання документів, товарів, грошей, матеріальних цінностей) називається:

- 1) розпискою;
- 2) дорученням;
- 3) актом.

Вправа 2. Закінчіть речення і запишіть їх.

Доручення – це ...

Доручення видаються на розпорядження майном, ...

За походженням доручення поділяються на ...

Обов'язковою умовою правомірності доручення є ...

Вправа 3. Складіть особисте доручення на отримання поштового переказу.

Вправа 4. Відредагуйте пропонований текст. Запишіть виправлений документ відповідно до правил оформлення.

Довіреність

Я, головний бухгалтер «ПП Фармалек» Олена Ярославівна Маренич, мешкаюча за адресою: м. Харків, вул. Мироносицька 98, кв. 5, доручаю своєму чоловікові Олегу Анатолійовичу Маренич, мешкаючому за тією ж адресою, отримати нараховану мені зарплату за вересень 2023 року.

04.10.2023

Олена Маренич

Вправа 5. Прочитайте наведені документи. Порівняйте їх. Визначте відмінності в їх оформленні. Укажіть різновид кожного документа.

А. Розписка

Я, Омельченко Микола Олегович, отримав від Канівцової Ніни Семенівни 5 000 (п'ять тисяч) гривень.

Зобов'язуюсь повернути всю суму до 17 червня 2024 року.

Домашня адреса: м. Полтава, вул. Лісова, буд. 31, кв. 8.

Паспорт: серія МА № 630085, виданий Київським РУ МУ МВД України в Полтавській області 24 листопада 2008 року.

17 травня 2024 р.

Особистий підпис Омельченка М. О.

Підпис Омельченка М. О. засвідчую:

Державний нотаріус

Першої Полтавської державної

нотаріальної контори

Підпис

Ю. В. Шкляр

17 травня 2024 р.

Б. Розписка

Я, Бережний Анатолій Сергійович, завідувач кафедри фінансів Львівського університету бізнесу та права, отримав від Захаренка Тараса

Борисовича, проректора з адміністративно-господарської роботи, сканер HPScanJet 2400 (інв. № 44172414), принтер LGSP-2040 (інв. № 17289832) і ксерокс CANONNP-6512 (інв. № 23439138) для роботи з матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Психологія міста і містян: перспекція і ретроспекція», що відбулася 12 квітня 2024 року.

Підстава: наказ ректора університету № 108 від 14 квітня 2024 року.

24 квітня 2024 р.

Особистий підпис Бережного А. С.

Вправа 6. Напишіть розписку про те, що ви отримали від бухгалтера фірми певну суму грошей на придбання в пункті кінопрокату фільму, необхідного для проведення тренінгу особистісного зростання.

Вправа 7. Напишіть розписку про отримання в тимчасове користування трудової книжки.

Вправа 8. Відредагуйте поданий текст. Запишіть виправлений документ відповідно до правил його оформлення.

А. Росписка

Мною, Ільїним І. С., у жовтні цього року отримано від Касперського К. П. грошей 30 (тридцять) гривень. Всю сумму поверну повністю. Обов'язково.

Домашня адреса: Київ-1, вул. Сагайдачного, 1, кв. 32.

Паспорт: VI КМ № 654753 виданий Київським РВВС України м. Київ 31 серпня 2000 року.

14.10.23

Підпис

Касперський К. П.

Підпис особи засвідчую

Підпис

15.10.23

Б. Розписка

Я, головний бухгалтер білоцерківського науководослідного центру Pharma-new Майоренко Петро Дем'янович, одержав від директора ПП «Мрія» Забудько Віктора Васильєвича 5 комп'ютерів LG для роботи в лабораторії.

19.03.2024 р.

Майоренко П. Д.

ТЕМА 3.6 ЕТИКЕТ СЛУЖБОВОГО ЛИСТУВАННЯ

Вправа 1. Використавши початкові фрази складіть лист-підтвердження, лист-подяку, лист-нагадування, лист-відмову:

а) Офіційно підтверджуємо свою згоду на...

Підтверджуємо отримання вашої телеграми...

б) Висловлюємо свою найщирішу вдячність за..

Насамперед дозвольте подякувати вам за...

в) Бажаємо за свій обов'язок нагадати вам про...

Нам дуже незручно, що змушені нагадати вам про...

г) На жаль, ми не можемо прийняти вашої пропозиції...

Вибачте, але ми не можемо надати (погодитись)...

Вправа 2. Запишіть прізвища, імена, імена по батькові у формі кличного відмінка.

Ковальчук Андріан Павлович
Зайченко Кирило Михайлович
Марченко Борис Анатолійович
Литвин Тихін Федорович

Михайлик Олена Іванівна
Супоненко Наталія Сидорівна
Ольховська Дар'я Марківна
Середа Катерина Петрівна

Вправа 3. Допишіть текст листа.

Шановні панове!

Підтверджуємо отримання вашого листа від 01.07.2023 на постачання 5 тис. примірників посібника «Усне спілкування». Повідомляємо, що...

Вправа 4. Продовжте текст листа за початком.

Ми раді запросити вас на зустріч ...

Запрошуємо вас на зустріч ...

Тема зустрічі:

Зустріч відбудеться:

Доводимо до вашого відома, що замовлення на участь ...

Нагадуємо, що термін подання ...

На ваше прохання повідомляємо, що ...

Звертаємося до вас з проханням надіслати ...

Вправа 5. Прочитайте. Замість крапок запишіть приклади висловів мовленнєвого етикету.

Усяке спілкування передбачає користування висловами мовленнєвого етикету. Етикет – це правила ввічливості. Що означає «ввічливий»? Розглянемо походження цього слова. Пов'язується воно з формою «у вічі»: тобто ввічливий – це «той, хто дивиться у вічі». Як це зрозуміти? Кажуть, погляд людини – це дзеркало душі. Очі не можуть обманювати. Якщо вони демонструють миролюбність, відсутність ворожості, агресивності, то спілкування буде приємним. Саме тому, спілкуючись, вітаючись, люди дивляться у вічі одне одному. Згодом прикметник «увічливий» став набувати нового змісту – люб'язний, уважний. Вищою мірою ввічливості в українців вважається гречність і чемність. Гречність – слово, утворене від давнього «к речі», тобто сказаний, зроблений до речі, вдало. Слово «чемний» утворилося від пізнішого «кчемний» – придатний до чогось. Ввічливість співбесідників характеризують слова мовленнєвого етикету, зокрема:

привітання: .....

прощання: .....

звертання: .....

подяки: .....

прохання: .....

вибачення: .....

відмови: .....

похвали: .....

запрошення: .....

Вправа 6. Укладіть лист-пропозицію про надання послуг.

Вправа 7. Запишіть типові мовні звороти, якими можна скористатися під час написання листа-прохання.

Вправа 8. Напишіть лист-подяку організації, яка фінансово підтримала важливу добродійну акцію.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базовий

1. Берегова Г. Д. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч. посіб. / Г. Д. Берегова. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2011. – 340 с.
2. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції : мова та етика ділової комунікації / Н. В. Ботвина. – Київ : АртЕк, 2002. – 208 с.
3. Вознюк Г. Л. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч. посіб.-практикум / Г. Л. Вознюк та ін. – Львів : Політ, 2018. – 308 с.
4. Гінзбург М. Д. Українська ділова мова : практичний посібник на щодень / М. Д. Гінзбург. – Харків : Торсінг, 2003. – 592 с.
5. Глушик С. В. Сучасні ділові папери : навч. посіб. / С. В. Глушик, О. В. Дияк, С. В. Шевчук. – Київ : А.С.К., 2002. – 400 с.
6. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. / Т. Б. Гриценко. – Київ : Центр учбової літератури, 2018. – 624 с.
7. Діденко А. Н. Сучасне діловодство / А. Н. Діденко. – Київ : Либідь, 2001. – 384 с.
8. Жайворонок В. В. Українська мова в професійній діяльності : навч. посіб. / В. В. Жайворонок. – Київ : Вища школа, 2006. – 431 с.
9. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова : підручник / М. Г. Зубков. – Харків : Весна, 2010. – 400 с.
10. Зубков М. Г. Сучасна ділова мова за професійним спрямуванням / М. Г. Зубков. – Харків : Факт, 2006. – 496 с.
11. Кацавець Г. М. Мова ділових паперів : підручник / Г. М. Кацавець, Л. М. Паламар. – Київ : Алерта, 2008. – 320 с.
12. Линчак І. М. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч. посіб. / І. М. Линчак, Г. В. Матвеєва. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. – 330 с.
13. Мацюк З. О. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. / З. О. Мацюк, Н. І. Станкевич. – Київ : Каравела, 2011. – 352 с.
14. Мацюк Н. І. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. / Н. І. Мацюк, З. О. Мацюк, Н. І. Станкевич. – Київ : Каравела, 2018. – 352 с.
15. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. / В. О. Михайлюк. – Київ : Професіонал, 2005. – 496 с.
16. Паламар Л. М. Мова ділових паперів : практич. посіб. / Л. М. Паламар, Г. М. Кацавець. – Київ : Алерта, 2000. – 320 с.
17. Пентилюк М. І. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. / М. І. Пентилюк, І. І. Маруніч, І. В. Гайдаєнко. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.
18. Пивоваров В. М. Ділова українська мова : навч. посіб. / В. М. Пивоваров, Ю. І. Калашник, Л. Г. Савченко. – Харків : Одиссей, 2009. – 232 с.
19. Погиба Л. Г. Складання ділових паперів : практикум / Л. Г. Погиба. – Київ : Либідь, 2002. – 240 с.
20. Потелло Н. Я. Українська мова і ділове мовлення : навч. посіб. / Н. Я. Потелло. – Київ : МАУП, 2001. – 256 с.

21. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. / О. М. Семенов. – Київ : Академія, 2010. – 216 с.
22. Хміль Ф. І. Ділове спілкування / Ф. І. Хміль. – Київ : Академвидав, 2004. – 280 с.
23. Шевчук С. В. Ділове мовлення. Модульний курс : підручник / С. В. Шевчук. – Київ : Літера, 2003. – 448 с.
24. Шевчук С. В. Російсько-український словник ділового мовлення = Русско-украинский словарь деловой речи / С. В. Шевчук. – Київ : Вища школа, 2001. – 351 с.
25. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення / С. В. Шевчук. – Київ : Літера, 2003. – 480 с.
26. Шевчук С. В. Практикум з українського ділового мовлення / С. В. Шевчук, О. О. Кабиш. – Київ : Літера-ЛТД, 2002. – 144 с.
27. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – Київ : Алерта, 2014. – 696 с.
28. Шкуратяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : Модульний курс : навч. посіб. / Н. Г. Шкуратяна, С. В. Шевчук. – Київ : Вища школа, 2007. – 823 с.

Допоміжний

29. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – Київ : Укр. книгарня, 1997. – 256 с.
30. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 346 с.
31. Бондаренко В. В. Переклад науково-технічної літератури / В. В. Бондаренко, В. В. Дубічинський, В. М. Кухаренко. – Харків, 2001. – 126 с.
32. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 398 с.
33. Волкотруб Г. Й. Стилїстика ділової мови / Г. Й. Волкотруб. – Київ : МАУП, 2002. – 208 с.
34. Дяков А. С. Основи термінотворення / А. С. Дяков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2000. – 246 с.
35. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства : підручник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Зарицький ; Національний технічний ун-т України «Київський політехнічний ун-т». – Київ : Політехніка, 2007. – 56 с.
36. Коваль А. П. Ділове спілкування : навч. посіб. / А. П. Коваль. – Київ : Либідь, 1992. – 278 с.
37. Коваль А. П. Культура ділового мовлення / А. П. Коваль. – Київ : Вища школа, 1982. – 288 с.
38. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Київ : Вища школа, 2003. – 311 с.

39. Мацько Л. І. Стилїстика ділового мовлення та редагування ділових документів : навч. посіб. для дистанц. навчання / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець, О. В. Солдаткіна. – Київ : Ун-т «Україна», 2004. – 311 с.
40. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – Київ : Вища школа, 2003. – 462 с.
41. Партико З. В. Загальне редагування : нормативні основи : навч. посіб. / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2004. – 415 с.
42. Пономарів О. Культура слова : Мовностилїстичні поради : навч. посіб. / О. Пономарів. – Київ : Либідь, 2001. – 240 с.
43. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. / Я. Радевич-Винницький. – Київ : Знання, 2006. – 291 с.
44. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. / Ю. П. Сурмін. – Київ : НАДУ, 2008. – 184 с.
45. Українська мова : енциклопедія. – Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
46. Чмут Т. К. Культура спілкування : навч. посіб. / Т. К. Чмут. – Хмельницький, 1999. – 354 с.
47. Шевчук С. В. Українська мова на щодень, на щомить (для державних службовців) : навч. посіб. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – Київ : Атіка, 2004. – 392 с.

Словники

48. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ : Перун, 2005. – 1728 с.
49. Вирган І. О. Російсько-український словник сталих виразів / І. О. Вирган, М. М. Пилинський. – Харків : Прапор, 2002. – 864 с.
50. Волощак М. Неправильно – правильно : довідник з українського слововживання : за матеріалами засобів масової інформації / М. Волощак. – Київ : Просвіта, 2003. – 160 с.
51. Ганич Д. І. Русско-украинский и украинско-русский словарь / Д. І. Ганич, С. І. Олійник. – Київ, 1990. – 560 с.
52. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. І. Головащук. – Київ : Наук, думка, 2001. – 640 с.
53. Головащук І. С. Словник-довідник з правопису та слововживання / І. С. Головащук. – Київ, 1989. – 831 с.
54. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – Київ : Знання, 2006. – 367 с.
55. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. Г. Сербенська. – Київ : Рад. школа, 1986. – 222 с.
56. Єрмоленко С. Я. Новий російсько-український словник-довідник / С. Я. Єрмоленко. – Київ : Довіра, 1998. – 783 с.
57. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – Київ : Українська книга, 2004. – 448 с.
58. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики / С. Караванський. – Львів : БаК, 2006. – 561 с.

59. Лучик А. А. Російсько-український та українсько-російський словник еквівалентів слова / А. А. Лучик. – Київ : Довіра, 2004. – 495 с.
60. Непийвода Н. Практичний російсько-український словник. Найуживаніші слова і вислови / Н. Непийвода. – Київ : Основа, 2000. – 246 с.
61. Олійник О. Російсько-український словник наукової термінології / О. Олійник, М. Сидоренко. – Київ, 1994. – 260 с.
62. Орфографічний словник української мови / уклад. І. С. Головащук. – Київ : Довіра, 1994. – 864 с.
63. Російсько-український словник / НАН України. Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні / за ред. В. В. Жайворонка. – Київ : Абрис, 2003. – 1424 с.
64. Російсько-український словник : сфера ділового спілкування / за ред. А. А. Тараненко. – Київ : Рідна мова, 1996. – 287 с.
65. Російсько-український фразеологічний словник : фразеологія ділової мови / уклад.: В. Підмогильний, С. Плужник. – Київ : Кобза, 1993. – 248 с.
66. Словник іншомовних слів. / за ред. О. Мельничука. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1985. – 968 с.
67. Словник труднощів української мови / за ред. С. Я. Єрмоленко. – Київ : Радянська школа, 1989. – 334 с.
68. Сучасний словник-мінімум іншомовних слів. – Київ : Довіра, 2008. – 800 с.
69. Український орфографічний словник : близько 174 тис. слів / за ред. В. Г. Склярєнка. – Київ : Довіра, 2009. – 1011 с.
70. Шевчук С. В. Російсько-український словник ділового мовлення = Русско-украинский словарь деловой речи / С. В. Шевчук. – Київ : Вища школа, 2008. – 488 с.

Інформаційні ресурси

71. Академічний тлумачний словник [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>, вільний (дата звернення: 09.05.2023). – Назва з екрана.
72. Словник синонімів [Електрон. ресурс] : сайт. – Електрон. дані – Оновлюється постійно. – Режим доступу: https://ukrainskamova.com/publ/slovník_sinonimiv/21/, вільний (дата звернення: 09.05.2023). – Назва з екрана.
77. Український правопис [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://pravopys.net/>, вільний (дата звернення: 09.05.2023). – Назва з екрана.
78. Цифровий репозиторій ХНУМГ ім. О. М. Бекетова [Електрон. ресурс] : сайт. – Електрон. дані – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/>, вільний (дата звернення: 09.05.2023). – Назва з екрана.

Електронне навчальне видання

Методичні рекомендації
до проведення практичних занять
із навчальної дисципліни

«УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної і заочної форм навчання зі спеціальності 053 – Психологія, освітньо-професійна програма «Психологія. Соціально-психологічний супровід у мегаполісі»)

Укладач **КІР'ЯНОВА** Олена Василівна

Відповідальний за випуск *О. О. Жигло*
Редактор *О. А. Норик*
Комп'ютерне верстання *О. В. Кір'янова*

План 2024, поз. 369М

Підп. до друку 22.04.2024. Формат 60 × 84/16.
Ум. друк. арк. 3,5.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.
Електронна адреса: office@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.